VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

ZADRANIN IVAN KRELJANOVIĆ ALBINONI ISTAKNUTI HRVATSKI INTELEKTUALAC IZ POČETKA XIX ST.

I

U pretpreporodnom razdoblju na našem jadranskom pojasu žive i djeluju intelektualci, sinovi naših obitelji, koji su svršili visoke škole u stranim zemljama, većinom u Italiji, te stupaju u razne službe u Dalmaciji i u Istri.

Među ovim domaćim sinovima ima lijep broj onih koji su stvarali bilo u svojoj struci, bilo na području književnosti ili povijesti. Te su radnje u izvjesnom broju pisane na stranom jeziku, talijanskom, jer je tada — koncem XVIII i početkom XIX st. — službeni jezik i jezik inteligencije bio, nažalost, strani tj. talijanski. Posve bi pogrešno bilo shvaćanje i ocjena da su zbog toga takvi naši intelektualci bili stranci u vlastitoj zemlji, da su možda po narodnosti Mlečani, ili Talijani, ili Austrijanci ili što drugo. Kao što smo imali odličnih pojedinaca koji su se istakli kao latinisti, tako imamo pisaca koji su svoja djela pisali na njemačkom, talijanskom, francuskom, madžarskom, engleskom, španjolskom ili čak turskom ili arapskom jeziku i dr., pa zato nisu prestali biti ono što jesu po svom podrijetlu, imenu i osjećaju. Naravno da pri tim ocjenama ne mogu služiti isključivo elementi kasnije nastalog romantičnog nacionalizma, jer takva tada nije ni bilo, niti je odgoj bio usmjeren u tom pravcu.

Među tim intelektualcima ima pojedinaca, koji su stvorili vrijedna djela, pisana na stranom jeziku. Kulturna povijest stranog naroda ne obuhvaća ih i ne obrađuje, jer nisu njihovi. Često već samo prezime ukazuje kamo spadaju. Ima međutim pojava da se tu i tamo koriste ili spominju u političke svrhe. S druge pak strane i naša ih znanost dovoljno ne obrađuje među prvima ili značajnijima, jer su pisali osim istaknutih slučajeva, na tuđem jeziku.

Nameće se s toga nužna potreba da se postepeno, barem bio-bibliografski, obrade oni naši intelektualni radnici iz prošlih stoljeća koji su zbog sticaja povijesnih prilika, odnosa i školskog odgoja, pisali na stranim jezicima. Osim toga pojedinci su djelovali kako na javnim službama i akcijama tako i na brojnim značajnim kulturnim zadacima, koji su bezuvjetno dio naše kulturne a i političke prošlosti. Obradom njihova života i rada odat ćemo im dužnu pažnju, a ujedno ukazati na mjesto u našoj kulturnoj povijesti, kamo i gdje spadaju.

II

Među takve naše zaslužne i aktivne intelektualce spada svakako *Ivan Kreljanović Albinoni,* pravnik, povjesničar i književnik.

Opširnije literature o njemu nema. Prvi ga kod nas prikazuje i ističe njegove znanstvene i patriotske zasluge Vladislav Vežić, zadarski đak, i to 1848. god. kad preuzima uređivanje »Obćeg zagrebačkog koledara«.[1] U nekoliko redaka spominje ga Šime Ljubić,[2] dok Coriolano Cerineo-Lucić (Lucio) u »La voce dalmatica« više se bavi njegovim historijskim djelom »Memorie per la storia della Dalmazia«.[3] Nešto više biografskih podataka nalazi se u anonimnom članku u zadarskom kalendaru iz 1875.[4] god. kao i u članku godinu dana kasnije A. Fenzija,[5] te kod N. Tommasea, G. Ferrari Cupillija i dr. Tu literaturu nije poznavao V. Deželić kad je za Ivana Kreljanovića mogao napisati 1925. svega tri retka.[6] M. Pantić iznosi veze I. Kreljanovića s Appendinijem i Solarićem, koje su nastale u vrijeme Druge austrijske vladavine,[7] ili točnije: od 1814. godine dalje. U Enciklopediji Jugoslavije naveli smo osnovne do tada poznate biografske podatke o I. Kreljanoviću.[8]

[1] Vladislav Vežić (V-Ž-ć), Knez Ivan Albin Kreljanović. Obći zagrebački koledar za godinu 1848. Tečaj tretji, str. 19. Vežić prvi daje pravilno ocjenu o značenju rada Ivana Kreljanovića: »U red onih, koji su zaslužili, da se njihova uspomena u hramu slovinskih vilah na daleka potomstva sačuva, spada punim pravom knez Ivan Albin Kreljanović«.

[2] Š. Ljubić, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Beč 1856, 92.

[3] C. Cerineo-Lucić (Lucio), Brevi considerazioni intorno agli scritti del conte Giov. Kreglianovich. La voce dalmatica, II/1861, br. 12, str. 94—96.

[4] Co. G. Albino Kreglianovich. Il Rammentatore dalmato, XXXII/1875, str. 19.

[5] A. Fenzi, Giovanni Kreglianovich Albinoni. Il Rammentatore dalmato, XXXIII/1876, str. 22—23.

[6] Velimir Deželić, Kreljanović (Albinoni) Ivan. Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925, Zagreb 1925, 147. Naziva ga »Zadranin«, to je jedini biografski podatak.

[7] Miroslav Pantić, Solarić, Kreljanović, Apendini. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd 1957, knj. 23, sv. 1—2, str. 22—42.

[8] Vj. Maštrović, Kreljanović (Albinoni) Ivan. Enciklopedija Jugoslavije, 1962, sv. 5, str. 392.

Tko je želio obraditi razdoblje Francuske vladavine u dalmatinskoj Hrvatskoj nije mogao mimoići ime Ivana Kreljanovića Albinonija,[9] pa ni onda ako su se obrađivala samo zbivanja u Zadru ili Splitu. Tu se redovito, na žalost, upadalo u pometnju, jer se rad Ivanova oca Grgura pripisivao sinu, pa čak ga se u publicistici napadalo, iako to ne zaslužuje, budući da se nije vodilo računa da se radi o ocu a ne o sinu.

Zbog toga i napose zbog zaslužne uloge koju je Ivan Kreljanović odigrao u Dalmaciji kao njezin istaknuti intelektualac u uvođenju tekovina koje nosi moderno vrijeme, želimo ukazati na njegov život i rad, u kojem se ističu i njegova ostvarenja na području književnosti i povijesti, te rad u kulturi i prosvjeti.

*

Otac Ivanov — *Grgur Kreljanović* rodio se 1750. god. Živio je u mladosti u Kaštelima (Trogir), te je bio česti posjetilac Splita, a i njegov stanovnik. Bio je iz imućne plemićke obitelji. Povjesničar Splita Grga Novak ističe za njega da je »vrlo dobro poznavao Split i Splićane, ali je o njima u svakom pogledu imao rđavo mišljenje«,[10] a to se odrazilo i kasnije kad je iz Zadra došao u svojstvu delegata splitskog okruga.

Grgur je iz plemićke obitelji Kreljanović.[11] Austrija im je priznala rang i karakter pravog i realnog nasljednog plemstva, te ih održala u spisku obitelji koje su bile u »Consiglio della città di Zara«. U spisku od 30. srpnja 1832. god. označena je obitelj Ivana Kreljanovića Albinonija kao plemićka. Očito je te godine Grgur već bio mrtav.[11a]

Grgur Kreljanović završio je pravni studij u Italiji. Odmah potom 1770. god. stupa u mletačku službu i kasnije postaje vijećnik mjesne vlasti u Zadru. Kao takav pomaže kulturne akcije, jer je za to imao smisla. Tako 16. srpnja 1787. god. podupire zadarske intelektualce dr Nikolu Jakšića, dr Grimanija i druge pri osnivanju Ekonomsko-književne akademije u Zadru.[12] Već kao student i poslije

[9] P. Pisani, La Dalmatie de 1797 à 1815. Paris 1893. I dr. Iako je i Pisani upao u grešku, u koju ga je zavelo isto početno slovo imena oca (Grgura) i sina Ivana kojeg su pisali (Giovanni) = G. Kreglianovich.

[10] Grga Novak, Povijest Splita, Split 1965, knj. 3, 53.

[11] Austrijska je vlast preko Okružnog poglavarstva u Zadru izradila spisak grbova plemićkih obitelji iz Zadra. Utvrđeno je da ih ima 23, a između njih Kreglianovich i Biankini, ali imaju oznaku da su u Mlecima. HAZd, Spisi Okružnog poglavarstva u Zadru, 1822, sv. br. 8. Spis od 15. rujna 1822, br. 7977/320.

[11a] HAZd, Spisi Okružnog poglavarstva Zadar, 1832, sv. 47, spis br. 3186.

[12] Antun Dobronić, Najstariji estetski prikaz našeg muzičkog folklora. Zadarska revija, I/1952, br. 2, str. 20.

upoznao je i pratio politička vrenja s tendencijom društveno-političkih promjena u Evropi, kojima su podlogu dale ideje francuske buržoaske revolucije. Kasnije dolazi, uz vojne akcije i promjene, i lik i politika energičnog mladog generala Napoleona Bonaparte.

Nova politička strujanja u Evropi, koja su se sve više širila iz Francuske, nisu ostavljala po strani mlade intelektualce iz Hrvatske, a napose ne one iz Dalmacije i Istre, kojima more omogućuje bolje veze i saznanja. Napoleon brzim vojnim operacijama prisiljava kralja Franju I na Leobenske preliminare 18. travnja 1797. god.[13] Nakon objave rata 2. svibnja 1797. god. Napoleon (ne francuska skupština) objavi rat Mletačkoj Republici, koji dovode deset dana poslije do ulaska 4.000 francuskih vojnika u Mletke. Time stvarno prestaje ta republika postojati, a pravno kao država mirom u Campoformiju 17. listopada 1797. god., kad su grad i pokrajine navedene u Leobenskim preliminarima potpali pod Austriju.[14] U grad Zadar ulazi austro-hrvatska vojska od 200 krajišnika 30. lipnja 1797. god. na čelu s pukovnikom Kazimirom, a 5. srpnja iste godine doplovi u Zadar s glavninom vojske general Mate Rukavina.[15] Poslije Nina i Zadra Rukavina užurbano provodi vojno zauzimanje ostalih primorskih mjesta.

Austrija želi upravno-politički i sudski reorganizirati Dalmaciju, ali s jasnim namjerama da je drži odvojeno od ostale Hrvatske (»trojedne kraljevine«), pa u tu svrhu šalje spretnog upravnika grofa Raimonda Thurna na položaj komesara krunovine, koji je bio nosilac građanske vlasti u Dalmaciji.[16]

Sva ta zbivanja u početku Prve austrijske vladavine pratili su hrvatski intelektualci, te su se, prema svojim kvalifikacijama, stavili na raspolaganje novoj vlasti, bez obzira što su do sada bili u mletačkoj službi.[17] Nije razlog tome samo da se dođe do namještenja i sigurne plaće, nego su opća ideološka kretanja po Evropi imala na njih utjecaj u pravcu potrebe da pomognu svom narodu, prema kojem su nastajali razmišljanja i osjećaji drugačiji nego dosada. Eventualne manje ili veće simpatije prema idejama francuske revolucije nisu smetale da preuzmu službu, nego baš naprotiv.

[13] Ferdo Šišić, Hrvatska povijest. Zagreb, 1913, III dio, 67; Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st. Zagreb 1959, 18—19.

[14] Vj. Maštrović, ib.

[15] Zbog nevremena stigao je kasnije nego kopnene jedinice. Prije Zadra ustavio se Rukavina 4. srpnja u Ninu, a potom otplovio u Zadar.

[16] U vezi postepene reorganizacije uprave i sudstva u Dalmaciji vidi Vj. Maštrović, o. c.

[17] U HAZd među spisima Dvor. komesara Goëssa, sv. VII—IX, nalaze se molbe onih bivših službenika mletačke države koji su željeli da budu primljeni u službu nove vlasti. U prvom popisu pod r. br. 96 nalazi se ime Ivan Kreglianovich Albinoni, a u drugom spisku pod r. br. 73 nalazi se Grgur Kreglianovich.

Tako nalazimo i pravnika Grgura Kreljanovića da u zrelim godinama stupa u službu nove vlasti.[18] Zanimljiv je podatak o plaći jednog tadašnjeg visokog službenika u Zadru, kao što je bio Grgur Kreljanović, dok je bio u mletačkoj službi. On je imao 800 for. godišnje u rangu vijećnika zadarske mjesne vlasti,[19] ali kao »deputato ai confini« imao je još i 15 dukata mjesečno.[20] Thurn provodi reorganizaciju uprave i sudstva u Dalmaciji, te nakon priprema nova organizacija stupa na snagu od 1. siječnja 1798. god. Treba imati u vidu da još tada u Austriji nije provedena potpuna podjela vlasti (trodioba), pa imamo organe s miješanom nadležnošću, upravnom i sudskom. Prvo je u Zadru organiziran prvostepeni organ vlasti pod imenom »Ces. Krag. Pristoglie od Perue Tuxbe«, odnosno »Ces. Reg. Tribunale di prima Instanza«.[21] U taj sud stupa u službu Grgur Kreljanović kao sudac prisjednik.[22] Na toj je dužnosti razvio živu djelatnost. Bio je po naravi vrlo savjestan i agilan u službi. Od polovine 1799. god. nalazimo da samostalno potpisuje i objavljuje razne proglase, obznane i upute, koje izdaje zadarski sud. Do tada je potpisivao samo sudac upravitelj (Giudice dirigente) Josip Begna.[23]

Poslije komesara R. Thurna[24] redali su se komesari u Dalmaciji Giambattista Rinna, te Francesco Maria di Carneo — Steffaneo.[25] Od 8. lipnja 1802. do srpnja 1804. god. komesar je grof Petar Goëss, koji pokušava uvesti ili predložiti mnoge napredne reforme, akcije i planove. Ali u postupku oko daljeg upravnog uređenja Dalmacije pokazale su se iz Beča 1803. god. jasne namjere za germanizaciju ove krunovine. Zadar se u tome najodlučnije usprotivio, pa je u vezi s tim upućen izvještaj br. 320 zadarskog Tribunala, koji su potpisali sudac Grgur Kreljanović i Donat Ferrari.[26]

[18] Molbe su podnesene Dvorskoj komisiji u Zadru za prijem službenika bivše mletačke vlade u službe nove vlasti.

[19] Assessore della superiorità de Zara. (»Mistno starješinstvo«).

[20] HAZd, Spisi Dvor. komisije P. Goëss, sv. VII—IX.

[21] Prema Thurnovoj naredbi od 17. prosinca 1797. HAZd, št. sv. 4, br. 287.

[22] Za rektora ili suca upravitelja postavljen je grof Josip Begna, te za 4 suca prisjednika: 2 plemića Donat Ferrari i Grgur Kreljanović i dva građanina dr Pietro Adobbati i Vetor Corte; potom dva tajnika Dominik Castelli i Stjepan Valleri, kancelista Josip Brodman, dok su asistenti i pisari bili G. Crivellari i C. Mudiano.

[23] Raccolta di editti e proclami corsi nel regno della Dalmazia. Zadar 1799, 228—243. Grgur Kreljanović izdaje npr. proglase iz 1799. god. od 3, 5. i 30. srpnja, te 3, 8, 14, 17. i 27. kolovoza.

[24] Raimondo Thurn dao je ostavku na dužnosti komesara, koja je primljena i on je razriješen 18. srpnja 1799. god.

[25] Vj. Maštrović, o. c., 40—41.

[26] HAZd, Spisi dvor. komesara Goëssa, izvještaj 320 iz 1803. god. U vezi oko Goëssova elaborata o upravnom uređenju Dalmacije, koji je vraćen iz Beča, te njegovi prijedlozi od 1802—1803. v. spisi u HAZd, Pres. spisi Dalmacije i Albanije, 1805, sv. VII, br. 1201—1400, napose br. 1326.

Poslije Goëssa dolazi na čelo građanske i vojne vlasti u Dalmaciji general i barun Tommaso Brady, i to kao prvi imenovani namjesnik (guverner). Brady je želio nastaviti s uređenjem nove uprave i sudstva u povjerenoj mu krunovini, ali ga ratni događaji i Požunski mir od 26. prosinca 1805. god. u tome ometoše. Hrvatske primorske pokrajine potpale su pod Francusku i priključene francuskoj kraljevini Italiji.[27] Francuski vojnici na čelu s generalom G. Molitorom ulaze 17. veljače 1806. god. u Zadar. Time počinje Francuska vladavina, koju na građanskom području vrši ambiciozni Vicenzo Dandolo,[28] a na vojnom general August Marmont.[29] Francuzi su u prvi mah zadržali mletačke službenike, a napose one za koje se znalo da ih simpatiziraju. Tako je Grgur Kreljanović ostao u Zadru na položaju suca kao i dosada. Odmah se aktivira da pomogne novoj vlasti. Tako smo naišli na spis prema kojem je 19. ožujka 1806. god. izdao proglas u ime Napoleona I cara Francuza i kralja Italije, u kojem određuje mjere za sprečavanje špekulacije i izvoz maslinova ulja.[30]

Dandolo je počeo reorganizirati upravnu i sudsku službu u Dalmaciji.[31] U pripremnom, ali kratkom stadiju uspostavlja novu gradsku (općinsku) upravu u Zadru, koju sačinjavaju Ivan Krst. Stratico, Trifon Pasquali, Grgur Kreljanović, Josip Pelegrin, Nikola Jakšić, Marko Arvatin i Anton Čarnica.[32] Ovo je bio jasan znak povjerenja Grguru Kreljanoviću od strane providura Dandola.

Između ostalog među prvim aktima po dolasku u Zadar 3. srpnja 1806. god. i preuzimanja dužnosti, V. Dandolo donosi glavna uputstva za podjelu redarstvene službe i s tim u vezi nadležnosti glavne uprave u Zadru. Vrhovni redarstveni organ (»alta polizia«) spada izravno pod nadležnost generalnog providura, a na čelu mu

[27] Kralj je Napoleon Bonaparte a potkralj u Milanu njegov pastorak Eugen Beauharnais.

[28] Vicenzo Dandolo (1758—1819) školovao se u Padovi, potom proučavao kemiju i fiziku u Mlecima. Istakao se kao pristalica ideja francuske revolucije i potom kao poklonik Napoleona. Sposoban i ambiciozan. Naročito je želio gospodarski dignuti Dalmaciju. Negativna mu je strana što je ignorirao hrvatsku narodnost. Forsirao je naseljenje službenika Talijana.

[29] August Marmont (1774—1852) vojni guverner Dalmacije (1806—1809), vrhovni namjesnik Ilirije (1809—1813). Postao maršal i dobio naslov »vojvoda dubrovački«. S Napoleonom sudjelovao u svim vojnama, o čemu je napisao memoare.

[30] HAZd, Francuska vladavina, gen. providur, 1806. Izdano u Zadru 19. ožujka 1806.

[31] O tom v. Vj. Maštrović, o. c., 45—59.

[32] Kraljski Dalmatin, I/1806, br. 1, str. 6—8. Pri osnivanju govor je održao Ivan K. Stratico, ističući njihove obveze prema narodu i vršenju dužnosti. Kraći je govor održao Dandolo.

je generalni inspektor.[33] Na osnovu toga Dandolo imenuje dekretom od 11. srpnja 1806. god. 56-godišnjeg pravnika i suca Grgura Kreljanovića za generalnog redarstvenog inspektora za cijelu Dalmaciju, a za inspektora-pristava postavlja Franju Sanferma, stara 32 godine.[34]

Kreljanović se providuru zahvaljuje na iskazanu povjerenju i ujedno predlaže određeni broj osoba za redarstvene podinspektore, časnike i redare za vršenje službe po gradovima.[35] Njegov je prijedlog Dandolo prihvatio. Tako je osim Sanferma imenovao za tajnika Anđela Nanija, stara 34 godine, za prvog podinspektora Antu Jerkovića stara 36 godina (od toga deset godina mletačke službe), te nekoliko pisara.[36]

Kreljanović je savjesno počeo izvršavati svoju novu dužnost na zadovoljstvo Dandola i generala Molitora. Tako odmah nakon imenovanja, u dogovoru s Dandolom, obilazi pokrajinu i »njegovu prodornom oku neće izbjeći strančari i njihove vođe«, kako piše 25. srpnja 1806. godine Dandolo Molitoru i odmah dodaje, u sporazumu s Gr. Kreljanovićem, da bi bilo dobro zadarskim građanima (varošanima) vratiti crkvu sv. Mihovila, jer je prošlih dana gotovo došlo do pobune zato što je 4. srpnja oduzeta kultu po naredbi vojske.[37] O svom putovanju po Dalmaciji podnosi Dandolu u kolovozu izvještaj. U novoj funkciji brine se i za stanje sudskih zatvora, pa tako u rujnu 1806. god. traži od providura odobrenje troškova za popravak sudskih zatvora i nabavku opreme za njih.[38]

Ako se što pojavi na terenu odmah izvještava Dandola. Tako primjerice dostavlja izvješće o razlozima zbog kojih vlada nered na o. Braču.[39]

[33] Istruzioni generali per la divisione di polizia presso la provveditoria generale della Dalmazia. Uz gen. inspektora nalazio se jedan inspektor-pristav i nekoliko podinspektora. Gen. providur vrši izravan nadzor nad radom kotarskih i općinskih redarstvenih službenika, te nad radom uopće općinskih i kotarskih uprava i mjesnih sudova. U nadležnosti redarstva, prema spomenutim uputama spada: zaštita javnog poretka, nadzor nad javnim predstavama, nad tiskopisima, nad skupštinama i društvima, nad javnom sigurnosti, kao i postupak oko izviđanja kaznenih djela. Osim toga redarstvo mora pomoći u slučaju požara i drugih elementarnih potreba, voditi računa o nahodima, te ima voditi statistiku kućanstva. HAZd, Spisi Centr. red. inspektorata, 1806, fil. I, br. 79.

[34] HAZd, Spisi Centr. red. inspektorata, 1806, fil. I, br. 79.

[35] Idem. Pismo Grgura Kreljanovića od 13. srpnja 1806. i spisak redarstvenih službenika.

[36] HAZd, Spisi Centr. red. inspektorata, 1806, fil. VI, br. 789.

[37] HAZd, Franc. vladavina, gen. providur, 1806, fil. II. Dandolovo pismo od 25. srpnja 1806, br. 305.

[38] HAZd, Franc. vlad. 1806, Tit. XI, fil. III, sv. 99. Dopis od 24. rujna 1806, br. 133.

[39] HAZd, Franc. vladavina, spisi providura, 1806, Tit. XVII, rub. 30, br. 5081. Spis od 1. prosinca 1806, br. 1010.

U međuvremenu kroz drugu polovinu 1806. god., Dandolo priprema i upravnu organizaciju pokrajine, što će vrijediti od 1. siječnja 1807. god., pošto je prethodno priredio organizaciju sudova. Mrežu političko-upravnih organa obuhvaćaju: 1. generalni providur i uz njega Glavna uprava (vlada), 2. okruzi (»distretti«), 3. kotari (»cantoni«) i 4. općine (»comuni«).[40]

Za ovu radnju zanimaju nas okruzi u tadanjoj Dalmaciji, bez Dubrovnika i Kotora. Tih je 1807. god. bilo četiri: zadarski, šibenski, splitski i makarski. Na čelu okruga nalazi se delegat (okružni poglavar). Upravu okruga osim delegata vrše još i pristav, tajnik, zapisničar, dva pisara i poslužnik. Za prvog delegata u Zadru imenovan je Grgur Kreljanović, pa je morao napustiti dosadanju dužnost i nastupiti novu 1. siječnja 1807. god.[41] U Šibeniku je tada za delegata postavljen Tinelli, u Splitu G. D. Garagnin, u Makarskoj G. Beros.[42]

I na novoj dužnosti pokazao je Gr. Kreljanović znatno zalaganje i velik smisao za političko-upravnu službu. S obzirom na prilike u okrugu moralo se vlasti preko uprave pribaviti autoritet. Da bi se to postiglo trebalo je biti osobito energičan, a Grgur Kreljanović je to bio, i uz to odličan poznavalac propisa i procedure u primjeni. Dandolo je imao u njega puno povjerenje. To dokazuju slučajevi upravnih sporova, u kojima Grguru Kreljanoviću redovito daje pravo.

Tako već u drugom mjesecu delegatske službe u Zadru izdaje dozvolu za odlazak broda trgovca Miletića. Međutim, lučki kapetan u Zadru uskraćuje dozvolu za polazak. Delegat se žali Dandolu, koji odmah naređuje lučkom kapetanu da brodu dozvoli odlazak.[43]

Teškoće su oko smještaja francuske vojske po mjestima zadarskog okruga. Delegat Kreljanović preko vicedelegata izdaje nalog općinama da izvrše sve potrebno za smještaj vojske.[44]

U međuvremenu nastaje pitanje osobe delegata za Split. Prvi je bio G. D. Garagnin i tu dužnost vršio je do veljače 1808. god. Sa splitskom općinskom upravom vodio je poslove sporazumno i bez neprilika, ali je premješten u Dubrovnik.[45] Dandolo premjesti Grgura Kreljanovića iz Zadra za delegata u Split, jer je očito trebala tamo

[40] Isp. Vj. Maštrović, o. c., 52—55. Dandolo je 26. studenog 1806. god. izdao Naredbu o ustrojstvu upravnih organa i teritorijalnoj podjeli. Objavio ju je u obliku knjižice. Ima Nauč. b. u Zadru.

[41] HAZd, Spisi Centr. red. inspekt. 1806—1813, Fil. IX, br. 1194.

[42] P. Pisani, o. c., 204 i 205.

[43] HAZd, Franc. vlad. 1807, sv. 57. Spis zadar. delegata od 13. veljače 1807, br. 1090.

[44] HAZd, Franc. vlad. Spisi providura, 1807, Tit. XVI, fil. 5. Izvještaj od 7. ožujka 1807, br. 440.

[45] G. Novak, o. c., 53.

energična ruka sposobna upravnika s obzirom na prilike u splitskom okrugu. Novi okružni poglavar djeluje u Splitu od veljače 1808. god., nastupajući vrlo bezobzirno.[46]

Francuska se vlast aktivirala oko gradnje javnih cesta, tim više što je promet morem zbog ruske i potom efikasne engleske blokade bivao sve teži.[47] Grgur Kreljanović šalje pukovniku hvarskog okružja[48] odluku providura da građani koji su oslobođeni od kulučenja imaju platiti određenu pristojbu u korist onih koji rade na gradnji cesta.[49]

Međutim je zbog pomorske blokade nastala nestašica hrane, a s tim u vezi razvila se špekulacija i podizanje cijena u Dalmaciji, pa tako i u Splitu. Splitski delegat oštro intervenira 13. kolovoza 1808. god. i zahtijeva od općine da postavi baždare, koji će paziti na preprodavače špekulante i na ribare.[50] Isto tako energično traži 23. ožujka 1809. god. od iste općine da gradi novo groblje, ali zbog skupoće oni tome ne mogu pristupiti.[51]

Delegat Gr. Kreljanović vršio je razne istrage i podnosio o tome izvještaje u Zadar. Tako je pred odlazak iz Splita završio istragu protiv Vicka Capogrossa u Splitu, zbog nekog odnosa prema bivšem pukovniku Daneseu i o rezultatu izvijestio glavnog vojnog komesara vlade u Zadru Psalidija.[52]

Polovinom 1809. god. nastadoše na našem Primorju nemirni dani. General Petar Knežević od srpnja 1809. god. počne osvajati Dalmaciju, što izazove veće neprilike i poteškoće, sadržaj Schönbrunskog mira od 14. listopada 1809. god. ogromno iznenađenje, a za one koji su slušali austrijske agente i svećenstvo-razočaranje i paniku. Koncem 1809. god. dolazi do formiranja Ilirskih Pokrajina (»Les Provinces Illyriennes«) ili tzv. »Drxave Slovinske« sa sjedištem u Ljubljani. Upravu preuzima maršal Marmont. Dandolo nezadovoljan novim stanjem napusti Zadar 29. siječnja 1810. god.

[46] Idem.

[47] V. Vj. Maštrović: 1. Gusari u Dalmaciji u vrijeme ruske blokade Francuza u god. 1806. i 1807. Pomorski zbornik, 1964, knj. 2, 733—754; 2. Gusarenje kao efikasni faktor engleske blokade Francuza u Dalmaciji od 1803—1810. god. PZ, 1970, knj. 8, 697—725; 3. Engleska pomorska blokada Francuza na hrvatskoj obali i gusarstvo od 1811. do 1813. PZ, 1971, knj. 9, 169—189.

[48] To je upravno-izvršni organ (»forza teritorijale«) oružničke snage. Hvarsko je područje obuhvaćalo Hvar, Brač, Korčulu i Vis.

[49] HAZd, Franc. vlad., spisi gen. providura, 1808, sv. XXIII. Dopis splitskog delegata od 14. lipnja 1808, br. 2229.

[50] G. Novak, o. c., 75.

[51] G. Novak, o. c., 70. Naziva Kreljanovića »poznati nam preoštri kritičar Splita i Splićana, nije znao za šalu«.

[52] HAZd, Tajni arhiv Intendenze, 1810, fasc. XX. Izvještaj iz Splita od 26. prosinca 1809, br. 30.

Grgur Kreljanović koncem ožujka dobiva premještaj iz Splita u Zadar,[53] prema odluci Uprave za Dalmaciju (»Nastojanstva od Dalmacije — L'Intendenza della Dalmazia«, odnosno Intendantura), kojoj je sada bio na čelu upravitelj (nastojnik) pokrajine Raimondo Rouger de la Bergerie. U Splitu je njegov zamjenik, a u Zadru, Šibeniku i Makarskoj delegat.

Tako Grgur Kreljanović djeluje ponovno na položaju zadarskog delegata. U travnju 1810. god. vodi istragu o pljački koju su izvršili gusari u stanu župnika Šimuna Mirkovića u Zapuntelu.[54]

Naredne godine Napoleon 15. travnja objavi dekret o organizaciji Ilirije, u kojoj je Dalmacija jedna od pokrajina sa sjedištem u Zadru. Ona ima pet okruga: Zadar, Split, Šibenik, Makarska i Hvar. Grgur Kreljanović pomaže u organizaciji nove upravne vlasti, pa tako i u obnovi generalnog redarstvenog komesarijata u Zadru.[55]

U ovom razdoblju Francuske vladavine upravno i sudsko uređenje u dalmatinskoj Hrvatskoj nije doživjelo većih izmjena. Naprotiv, ono je služilo kao uzor za uređenje drugih pokrajina Ilirije. A da je u Dalmaciji bilo takvo uređenje, nije bila mala zasluga dobrog pravnika, vještog i iskusnog upravnika Grgura Kreljanovića.

Događaji 1813. god. doveli su do rata Austrije protiv Napoleona od 19. kolovoza 1813. god., u kojem je 7. prosinca Zadar zauzet od strane austrijskih četa pod zapovjedništvom generala Franje Tomašića.

Grgur Kreljanović je, kao i ostali službenici, prihvatio novu vlast i stupio u službu. Ali tada je već imao 63 godine, a to je vrijeme za umirovljenje. On to i moli 4. studenoga 1816. god.[56] Nakon umirovljenja odlazi u Mletke, jer nije mogao podnositi otežane prilike u Zadru, napose intrigiranje protiv bivših istaknutih činovnika iz vremena Francuske vladavine.

III

Pisali smo opširnije o Grguru Kreljanoviću ne samo zato da upoznamo njegov rad, koji povjesničarima nije bio poznat, pa ga zato, nažalost, potpuno pogrešno istovjetuju sa sinom Ivanom zbog početnog slova imena (G = Gregorio i G = Giovanni Kre-

[53] Prema tome je Grgur Kreljanović delegat prvo u Zadru (od 1807—1808), pa u Splitu (1808. i 1809. do ožujka 1810), potom opet u Zadru od 1810. god.

[54] HAZd, Franc. vlad. 1810, Tit. XVII, Policija, fil. III, sv. 454. Isp. Vj. Maštrović, Gusarenje kao efikasni faktor engleske blokade Francuza u Dalmaciji od 1806. do 1810. god. PZ, 1970, knj. 8, str. 713.

[55] Glede osnivanja tog komesarijata v. HAZd, Spisi Miscellanea, II, poz. D, br. 1, str. 8.

[56] HAZd, Registratura austr. XIII/1, 1816, br. 19365/6890.

glianovich), nego i da iznesemo povijesna zbivanja koja su istodobno pratila i njegova sina Ivana, pa ih nije potrebno ponavljati.

Ivan Kreljanović rodio se 1777. god. A. Fenzi,[57] N. Tommaseo, kao i anonimus iz 1875. pišu da se rodio u Zadru.[58] To nas je ponukalo da pregledamo matice rođenih odnosno krštenih u Zadru, u župnoj crkvi sv. Stošije, pa smo utvrdili da se te i bližih godina nije rodio u Zadru.[59]

Coriolano de Cerineo Lucić iz Splita navodi da se rodio u Kaštel Starom,[60] ali provjerom u maticama utvrđeno da se nije tamo rodio, kao ni u Trogiru, Kaštel Lukšiću, ni u Kaštel Štafiliću.[61] Možda se rodio u Kaštel Novom, ali dokaza nema, jer stare matice nisu sačuvane, kako smo obavješteni.

Djetinjstvo je proveo u Zadru, gdje mu je otac bio pravnik u upravno-sudskoj službi, kako smo upoznali. Zavolio je taj grad, pa se cijelog života smatrao Zadraninom. Stoga nije čudnovato da su ga u literaturi smatrali takvim.[62] U djetinjstvu je dobio solidan odgoj u duhu vremena. Naročito je pravilno na razvoj njegove naobrazbe u početku utjecao profesor i pedagog Ivan Đurović[63] iz Zadra. Otac je bio ponosan na bistra i dobro usmjerenog sina, pa je odlučio da nastavi s učenjem. Poslao ga je u poznati privatni zavod Noventa kod Padove, gdje su mnogi mladići iz dalmatinske Hrvatske učili i spremali se. Svršio je tečaj filozofije. Pravni studij (obaju prava, kako su tada isticali) i uopće pravna struka

[57] A. Fenzi, o. c., 22: »Nasceva il Kreglianovich in Zara«.

[58] N. Tommaseo, Studi critici, Venezia, 1843, str. 224: »Nato in Zara«; Co. C. Albino Kreglianovich. Il Rammentatore dalmatino, 32/1875, str. 19: »Nato in Zara«.

[59] Pažljivim pregledom matica krštenih u Župnom uredu sv. Stošije u Zadru utvrdili smo da je u XVIII st. (sve su matice sačuvane) svega jedna osoba krštena iz obitelji Albinoni i to Ana Maria Gironima Albinoni dana 18. prosinca 1749. god. Ona je kći natporučnika (tenente) Giovannija Albinonija i Isidore Senesi (str. 18, sv. XVIII). I na ovom mjestu zahvaljujemo na susretljivosti bivšeg župnika u Zadru mr Marijana Grgića.

[60] C. Cerineo-Lucić, o. c., 94.

[61] Obitelji Kreljanović ni u Trogiru niti u Kaštel Štafiliću, niti u Kaštel Lukšiću nema u maticama rođenih odn. krštenih. U Kaštel Novom u Žup. uredu nema starih matica. U HAZd nalaze se samo matice od 1825. god. iz tog mjesta. Zabilježeno je, da je u Kaštel Novom bio 1740. god. župnik don Ivan Krelja (I. Grgić, Buntovni pokret dalm. težaka 1736/1740. god. Radovi IJAZ, 1900, sv. VI—VII, 591). Zahvaljujemo na obavještenjima župnicima u navedenim mjestima, napose župniku u Kaštel Starom don Mati Selaku. I ovom prilikom zahvaljujem prof. Vjekoslavu Omašiću iz Splita na danom podatku.

[62] V. Deželić, o. c., 147, a jednako tako nazivaju ga svi koji o njemu pišu, pa tako i oni koji ocjenjuju njegova dramska djela.

[63] Ivan Đurović, profesor. Rodio se 1752. god. i školovao u Italiji. Postao je kanonik, pa gen. vikar zadarskog kaptola. Vrlo naobražen. Predavao je u Zadarskoj gimnaziji i bio upraviteljem. Bavio se književnošću i pedagogijom. Umro je 17. siječnja 1828. u Zadru. V. Ljubomir Maštrović, Povijesni pregled školstva u Zadru. Zb. Zadar, Zagreb 1964, MH, 504 i dr.

bili su u to vrijeme ne samo razvijeni nego se i posebno cijenili. Stoga ga otac uputi da studira pravo, na što je Ivan pristao iako ne baš oduševljeno, jer ga je naročito zanimala književnost. Slušao je predavanja profesora Bragadina u Mlecima.[64] U međuvremenu po Evropi sve više prodiru ideje francuske buržoaske revolucije, pa tako i u Padovu i u Mletke, gdje je mladi Kreljanović imao prilike da ih upozna.

Otac ga je po završetku studija pozvao u Zadar, kamo dolazi. Iako pravničku praksu prolazi kod zadarskog odvjetnika dr Petra kneza od Vrgade,[65] ipak se više zanimao kulturnim pitanjima napose književnošću, kao i u Mlecima. Ne treba smetnuti s uma da su Kreljanovići bili imućni, pa da materijalni momenat nije bio bitan razlog za preuzimanje raznih dužnosti i položaja. Zbog toga Ivan preuzima neka zaduženja besplatno, jer mu je stalo da pomogne narodu, napose razvoju njegove kulture. To je osnovni Ivanov poriv u životu (bez obzira na vlast), koji je potican ne samo sposobnošću, širokom kulturom i naprednim gledanjem nego i osobnom pozitivnom ambicijom. A to je i vrijeme ambicioznih pojedinaca, kad je narod još bio zaostao za tokom suvremene kulture.

Zbog takvih razloga ne čudi nas da se među molbama u austrijskoj upravi i spisku namještenika bivše mletačke vlasti nalazi i Ivan Kreljanović Albinoni, koji traži da mu se dade služba u presidijalnoj uredovnici, bez plaće.[66]

Ivan se aktivira u općinskoj upravi Zadra kao savjetnik. Tako nalazimo dvije potvrde od 29. studenog 1802. da je 1800. god. od prvostepenog suda u Zadru za arhivistu postavljen neki Petar Pavao Coltelli, te da je sredio i u redu vodio arhiv. Potvrdu su potpisali dva savjetnika I. Kreljanović Albinoni i Josip Califfi.[67]

Tako se i među savjetnicima koji su potpisali odluku od 17. listopada 1803. god. o osnivanju i otvaranju prvog odjeljenja zadarske gimnazije 3. studenog 1803. god. nalazi Ivanovo ime.[68] U službu ulazi kao zadarski sudac, pa je na tom položaju 1805. god.[69]

Poznat kao pristaša ideja buržoaske francuske revolucije i slijedom toga prijatelj Francuza, pozdravlja njihov dolazak u dalmatinsku Hrvatsku 1806. god., te odmah stupa u njihovu službu kao

[64] A. Fenzi, Giovanni Kreglianovich Albinoni. Il Rammentatore dalmato, XXXIII/1876, str. 22.

[65] Idem.

[66] HAZd, Dvor. komisija Goëss, sv. VIII—IX. Ivan Kreljanović A. označen je u spisku u sveščiću 9 pod r. br. 96, dok mu je u drugom spisku pod red. br. 73 otac Grgur.

[67] HAZd, ib., sv. 4. Naslov potvrde počinje poslije zadarskog grba sa sv. Krševanom: »Noi consiglieri capi della magnifica de nobile comunità di Zara«.

[68] HAZd, št. sv. 1, br. 45. Odluka odnosno proglas od 17. listopada 1803. god.

[69] HAZd, Dvorska komisija Goëss, fil. 2.

sudac prvostepenog suda, dakle ostaje sucem u Zadru. Kao takav aktivan je u donošenju mnogih odluka i mjera u Zadru, među njima i upravne prirode, što je mogao i donijeti prije nego što je Dandolo organizirao sudsku vlast na principu trodiobe.

Ivan se bavi i privrednim pitanjima. Tako sudjeluje u ustrojstvu trgovačke komore za Dalmaciju u Zadru. Dandolo u cilju promicanja trgovine i industrije u toj pokrajini određuje 9. srpnja 1806. god.: I. Formiranje komisije (Središnja trgovinska komisija) u Zadru, koja će se baviti svim onim pitanjima koja su u vezi s trgovinom, ali ujedno poduzeti potrebno za osnivanje trgovačke komore, II. Komisiju sačinjavaju: Gabriel Petrović kao predsjednik, te Vettor Costa, Leopold Dorebić, Ivan Kreljanović i Franjo Ruste kao članovi, III. Ona će se obratiti Prizivnom sudu za pravnu pomoć, a dva člana tog suda sudjelovat će u radu komisije. IV. Dandolo vezuje komisiju na rok od mjesec dana, u kojem ima predložiti nacrt pravilnika o osnivanju trgovačke komore koja odgovora mjesnim prilikama. Ujedno će u istom roku predložiti što treba poduzeti da se unaprijedi trgovina u Dalmaciji ili barem umanji pasiva.[70]

Prema tome vidi se ne samo Dandolovo povjerenje u Ivana nego i to da je Ivan Kreljanović imao znanja i smisla za privredna pitanja, a ona su svakako bila i ostala vrlo bliska dobrim pravnicima. Za to vrijeme Ivan nije napustio sudačko zvanje. Pri reorganizaciji sudova, koja je stupila na snagu 1. siječnja 1807. god., bio je prihvaćen kao sudac Okružnog suda u Zadru (Giudice del Tribunale di prima istanza),[71] a iste godine prelazi na Prizivno sudište (Apelacioni sud) u Zadru, kao njegov vijećnik.[72] Za to vrijeme vrši razne druge dužnosti koje mu Dandolo u punom povjerenju daje. Svakako je najviša, kad ga 1807. god. postavlja za člana dalmatinske vlade i povjerava mu resor pravosuđa. Uz generalnog providura od 1. siječnja 1807. god. postoji vlada koja se naziva Glavna uprava (»Provveditura generale«) koja osim tajništva ima šest odjela: 1. za bogoštovlje, 2. za pučku nastavu, 3. za pravosuđe, 4. za financije, 5. za računovodstvo i 6. za vojničke poslove.[73] Malobrojna je to vlada, ali se Dandolo trsio da bude što djelotvornija.

[70] HAZd, Franc. vlad. 1806, br. 1861. Naredba V. Dandola od 9. srpnja 1806, br. 1861.

[71] Prvi je predsjednik zadarskog Okružnog suda Antun Ferruzzi, zamjenik Donat Ferrari, a suci: Dimitar Lessi, Ivan Kreljanović, Antun Mišetić, Ivan Marija Božić, Rafe Arneri (kojeg zamijeni Scismith), Giulio Parma, Jure Bučić i Dume Doda. Kraljev je nadstojnik Ivan Krst. Stratico. Kraljski Dalmatin II/1807, br. 22, od 30. svibnja, str. 170.

[72] Prvi je predsjednik Prizivnog sudišta u Zadru u vrijeme Francuske vladavine Pasqual Vrachien.

[73] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., 52. U osoblje za zajedničke poslove svih odjela spada posebno tumač hrvatskog jezika i posebno prevodilac za taj jezik.

Na položaju predstojnika za pravosuđe Ivan Kreljanović je nastojao da što bolje organizira sudstvo u Dalmaciji, što tada nije bilo lako. Treba imati u vidu da se tek sada provodi dioba upravne (izvršne) od sudske vlasti. Mreža je sudova određena, ali osim okružnih sudova (2) i nekih pomirbenih sudova (od ukupno 21) mnogi su postojali odlično na papiru, a u stvarnosti bilo je drugačije, s mnogim poteškoćama napose u kadrovskom pravcu. Vrlo su često suci na terenu zamjenjivali upravne organe i tako opet silom prilika povezivali u svojoj osobi sudsku i upravnu vlast. Naročite su neprilike bile zbog pomorske blokade.

Ivan se Kreljanović trsio da nađe izlaz. Osim tih organizacionih pitanja, obavljao je i redovne poslove koji su spadali u resor pravosuđa. Tako je bilo važno pitanje postavljenja, premještaja i otpuštanja sudskog osoblja, osiguranje zgrada odnosno prostorija za sudove i sl.

Osim toga, posvetila se pažnja boljoj organizaciji odvjetničke službe u Dalmaciji. Razlikovali su se prema klasama »odvitnici i obranitegli« ili »branitegli nezakoniti«.[74] U svakom slučaju, tko se želio baviti odvjetničkom službom morao je dobiti za to odobrenje vlade, odnosno njezina predstojnika za pravosuđe. Takva je rješenja odnosno odobrenja I. Kreljanović izdavao na osnovu mišljenja Prizivnog suda i generalnog prokuratora pri tom sudu u Zadru.[75] Ima slučaj koji nam pokazuje da je I. Kreljanović vodio računa o ugledu odvjetničkog staleža. Jerolim Šimunić iz Šibenika moli providura da mu dozvoli vršiti praksu odvjetnika druge klase. Kreljanović na molbi vlastoručno napiše da je treba odbiti, jer je molitelj poznat po svakojakim neuljudnim činima, pa bi bio na sramotu odvjetničkom staležu. Dandolo ispod stavlja opasku da se predmet ima ustupiti Prizivnom sudu, koji je nadležan za davanje mišljenja. Kreljanović prosljeđuje predmet generalnom prokuratoru pri tom sudu. Ovaj daje mišljenje da se privremeno treba odbaciti molba J. Šimunića, koji će moći zatražiti upis u spisak odvjetnika treće klase tek nakon pet godina, ako dokaže da se popravio. Za odvjetnika druge klase može kandidirati tek ako položi

[74] U ožujku 1807. god. stanje je odvjetnika u Zadru bilo ovakvo: »Odvitnika i obranitegla« 1. dr Nikola Papafava, 2. Ivan Josip Filippi, 3. dr Ivan Alvis Galzigna, 4. dr Petar Addobbatti, 5. Anton Medici, 6. Nikola Sandrić; zatim »branitegli ne zakoniti«: 1. Frane Drioli, 2. Marko Lantana, 3. Vlaho Agazzi, 4. Jure Gjurović, 5. Vice Fumegallo, 6. Vice Skelinić, 7. Dume Usigović, 8. Miho Salić. — U Splitu »odvitnici i branitegli«: 1. dr Nikola Iveić, 2. dr Luka Bergelić, 3. dr Ivan Gorišić Caralipeo, 5. dr Frane Fruskić. »Nezakonitih branitegla« bilo je u Splitu 8. Vidi Kragljski Dalmatin, II/1807, br. 11 od 14. ožujka, str. 81 i 82.

[75] V. postupak i rješenja u spisima HAZd, Franc. vladavina, spisi providura, 1809, fil. unica.

s uspjehom odgovarajući ispit. Taj je izvještaj vlada usvojila i I. Kreljanović je u tom smislu izdao i potpisao rješenje.[76]

U drugom je slučaju bilo pozitivno rješenje. Kanonik Antun Brazić položio je s odličnim uspjehom odvjetnički ispit pred Prizivnim sudom u Zadru. Na prijedlog suda (predsjednik Vrachien i generalni prokurator Jakšić) I. Kreljanović je izdao rješenje kojim se Braziću dozvoljava obavljanje advokature drugog stepena.[77]

*

Osim sudačkih i sudsko-upravnih poslova Ivan Kreljanović je obavljao i niz drugih poslova i zadataka, koje su mu Dandolo ili njegovi sljednici davali. Posebni je interes imao za školstvo i uopće nastavu. Tako je bio u komisiji za školstvo zajedno s Julijem Parmom i Nikolom Jakšićem (ovaj u ime grada Zadra) te su 1806. god. zajednički i energično poradili da se, kao početak, otvori pučka škola (»učionica prvostvornih«) i licej (»mudroučionica«).[78] To je uslijedilo vrlo svečano 5. studenog 1806. god. i tom prilikom prvi je govorio predstojnik za prosvjetu (javnu nastavu) Bartol Benincasa, te spomenuti članovi komisije. O tome svemu izdana je brošura.[79] Poslije otvorenja posjetili su providura Dandola, koji je održao govor. Razumljivo je da su svi slavili ovaj čin i odali priznanje i zahvalnost kako Napoleonu tako i Vicku Dandolu što se ostvarila davna želja za otvorenjem ne samo osnovne nego i više škole (»Liceo degli Studi«).

Poslije predstojnika Benincase govorio je Ivan Kreljanović, koji se kao povjesničar osvrnuo na mletačku vladavinu, koja za Dalmaciju znači četiri stoljeća noći. Toj vladavini nije bilo stalo ni u interesu da se ovdje širi prosvjeta, pa je tako u brojnim zabludama i predrasudama dobre Dalmatince pretvorila u »servilno krdo, žrtvu gramzljivosti i samovolje«.

Navest ćemo doslovno Kreljanovićeve riječi, jer one karakteriziraju njegov stav prema mletačkoj vladavini u Dalmaciji: »Sistematica pure volea mantenere l'ignoranza affinchè seco traendo la sconcia coorte degli errori e dei pregiudizii facesse de buoni Dalmati una mandra servile, vittima dell'ingordigia e dell' arbitrio.

[76] HAZd, ib. Mišljenje I. Kreljanovića od 11. prosinca 1808. god. br. 13815 i rješenje od 20. siječnja 1809. Dopis Gen. providura od 27. prosinca 1808. god. br. 13815 i Gen. prokuratora iz Zadra od 9. siječnja 1809, br. 37.

[77] HAZd, ib. Spis Priz. suda u Zadru od 2. svibnja 1809, br. 332, Gen. prokuratora od 4. svibnja 1809, br. 571 i Gen. providura od 8. svibnja 1809.

[78] V. Dandolo najavio je u proglasu od 2. studenog 1806, da će se otvoriti obje škole. HAZd, št. Franc. vlad., sv. VI, 1806, br. 440.

[79] Apertura del Liceo di Zara celebrata il giorno 5 novembre 1806. Zadar 1806, str. 56. (NBZ, 26401 R-531).

Oh notte di quattro secoli!«[80] I. Kreljanović je 1806. i 1807. god. vršio dužnost prvog upravitelja liceja.[81] Imajući na umu što bolje unapređenje školstva u Dalmaciji uporno je podupirao namjeru da se otvori i održi visoko školstvo u sveučilišnom rangu.

Kasnije je I. Kreljanović napustio jednu drugu komisiju. Članovi Središnje trgovačke komisije zamolili su, nakon obavljenog zadatka, razriješenje članstva, što je Dandolo 18. kolovoza 1808. god. udovoljio. Tako su ispali iz te komisije G. Petrović, I. Kreljanović, F. Ruste i V. Costa, a na njihovo mjesto imenovao je Julija Paruna kao predsjednika, te Jakova Coccettija, Ignacija Albertija, Mihovila Skeljina, Dominika Marcochija i Jerolima Fontanelu, kao nove članove.[82]

U isto vrijeme I. Kreljanović preuzima novi zadatak. U kolovozu 1808. god. zamjenjuje Bartola Benincasu na uređivanju prvih novina na hrvatskom jeziku, »Kraljskog Dalmatina« (1806—1810).[83] Međutim, Kreljanović kao intelektualac sklon je književnosti, pa tako i periodikama, i sigurno je imao znatnog udjela ne samo u pokretanju tog lista nego i u njegovu održavanju. A to znači između ostalog, i u pružanju suradnje koja nije morala biti samo u prevođenju s talijanskog na hrvatski jezik nego i u pisanju članaka na prvom jeziku i odmah u izradi prijevoda.[84] S obzirom na njegova druga zaduženja, posebno ona u pravosuđu, nije se mogao redovito baviti »Kraljskim Dalmatinom«, iako mu je suradnja u takvim novinama bila vrlo bliska.

Sudski je poziv bila osnovna služba Ivana Kreljanovića. Obavljao ga je do kraja Francuske vladavine i to kao sudac (vijećnik) Prizivnog sudišta (»Cour d'appel«) u Zadru.[85]

[80] Apertura del Liceo..., str. 29. Kreljanovićev govor nalazi se na str. 23—35, a Benincasin od str. 3—21, Parmin od str. 37—43, a Jakšićev od str. 45—51, dok Dandolov odgovor na pozdrav i izraze zahvalnosti nalazi se na str. 53—56.

[81] Kraljski Dalmatin, II/1807, br. 8, str. 34: »Esso Giovanni (Kreglianovich) era nel 1806. Amministratore e Direttore degli Studi dei Liceo di Zara e nel 1807.«

[82] HAZd, Comercio, 1808, Tit. VII, fil. unica, rub. II. Dandolova odluka od 18. kolovoza 1808, br. 8512 i spis Delegata u Zadru od 11. rujna 1808, br. 4531.

[83] R. Maixner, Nešto o listu »Regio Dalmata. Kraljski Dalmatin« i njegovu uredniku Benincasi. Rad JAZU, 1952, knj. 290, str. 127 i Vj. Maštrović, Jadertina croatica, Zagreb 1954, II, 3—6.

[84] Kraljski Dalmatin — Il Regio Dalmata, br. 1 izišao je 12. srpnja 1806. god. Tjednik. S talijanskog na hrvatski jezik prevodili su franjevac Andrija Kadčić, pravnik Nikola Budrović (do posljednjeg broja 6 iz 1810), odvjetnik Nikola Sandrić i franjevac Paško Jukić.

[85] Almanacco Zaratino per l'anno M. DCCC. XIII. Zadar, tisk. A. L. Battara, str. 25.

IV

Austrijska se metoda postepenosti u promjeni naslijeđenog upravnog i sudskog sistema primijenila i od 1814. god. u Dalmaciji. Ništa se nije naglo mijenjalo i odbacivalo, nego oprezno i bez žurbe. Taj se proces vršio više od devet godina.[86]

Među prvim je kraljeva zapovijed od 15. ožujka 1815. god. na osnovu koje namjesnik Tomašić donosi svoju naredbu od 10. travnja iste godine o ustanovljenju Prizivnog sudišta u Zadru (»Pristoglie od Appella i Starij Sud Obadni« — »Tribunale d'Appelo e Superiore Giudizio Criminale«), koje djeluje 1. svibnja 1815. god.[87] U stvari dosadanji Apelacioni sud u Zadru nastavlja s radom. Tada su još francuski zakoni bili na snazi, jer su se postepeno mijenjali.

Tako je i I. Kreljanović u prvi mah ostao na dužnosti suca Prizivnog sudišta u Zadru, ali ne za dugo. Namjesnik Franjo Tomašić dekretom od 15. travnja 1814. god. imenovao ga je za privremenog inspektora nastave za Dalmaciju.[88] Iste je godine postavljen i za cenzora tiskopisa, odnosno radi sastava kazala knjiga koje su zabranjene u Dalmaciji.[89] Kao takav morao je slati spisak svake četvrt godine Vrhovnoj upravi redarstva u Beč, što je uredno obavljao.

Kao i dosada, tako je i ove dužnosti I. Kreljanović obavljao vrlo savjesno. Kako je 1814. god. bio još apelacioni sudac, to je tada vršio tri službe, od kojih sudačka otpada u daljoj godini.

Čim je postavljen za inspektora nastave u Dalmaciji, odmah je skupio podatke o stanju školstva u toj pokrajini, koje je bilo loše. Namjesnik je o tome obavijestio Beč.[90] Naredne godine (1815) I. Kreljanović predlaže da se otvore »normalne glavne škole« u Zadru, Pagu, Šibeniku, Skradinu, Splitu, Trogiru, Makarskoj, Dubrovniku i Kotoru, austrijskog tipa, ali samo što im treba dodati učenje »ilirskog jezika«. Trivijalnih normalnih škola za učenje čitanja i pisanja talijanskog i ilirskog jezika treba što više osnovati po Dalmaciji.[91] Ivan Kreljanović mnogo se zauzimao da dođe do reorganizacije školstva, a ono što postoji, da radi kvalitetno. Zbog toga je i predsjedavao završnim ispitima u rujnu 1816. god.[92]

[86] Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX st., 61.

[87] HAZd, Št. sv. 17, br. 1235 a.

[88] HAZd, Registratura austr. 1814, XXIV, br. 2970, 3883, 4729, 5487. Nažalost spisa nema.

[89] HAZd, ib. XIII, br. spisa 8989, kojeg također nema.

[90] O akcijama za poboljšanje školstva u Dalmaciji za vrijeme Kreljanovića v. Lj. Maštrović, o. c., str. 502.

[91] G. Novak, o. c., III, 90, te A. Ströll, Pučko školstvo u Dalmaciji. Zadar 1900.

[92] Lj. Maštrović, ib.

Prihvaćen je Kreljanovićev prijedlog za otvaranje glavne normalke i gimnazije u Zadru, pa je to svečano uslijedilo 24. studenog 1816. god. u crkvi sv. Krševana. Za upravitelja gimnazije postavljen je Anton Schmidt, kotarski poglavar i šef redarstva. To je Kreljanović pravilno ocijenio kao uvođenje redarstvenih metoda u školstvo, što nije mogao odobriti, pa isti dan daje ostavku na svoj položaj privremenog inspektora nastave.[93]

Nije samo to bilo razlogom za taj korak. On je svakako imao posve druge poglede na uređenje školstva nego austrijska birokracija. Između ostaloga nije mogao odobriti stav da nastavnici moraju i mogu biti samo svećenici. A ipak je bio nemoćan kad se moralo zbog primjedbe bečke vlade otpustiti iz službe kao nastavnika odvjetnika Ivana Krst. Pontea, koji je potom prešao u sudsku službu.

Najveći je razlog njegova nezadovoljstva što nije bio stalnim državnim službenikom nego i bez plaće. Zbog toga je 10. prosinca 1815. god. uputio barunu de Staageru, ministru vrhovne redarstvene uprave, molbu[94] da bude primljen u stalni status službenika. Slutio je da ga kleveću i tako onemogućuju u službi, te da to potječe od negativnih pojedinaca iz Dalmacije i iz Zadra. Zato se izravno obraća u Beč. U molbi izlaže svoj čudni položaj. Obavlja dvije službe, visoke i važne, obje besplatno, a istodobno današnja dalmatinska vlada postavlja druge službenike sa stalnom mjesečnom plaćom ili dnevnicom. Između ostaloga (navodim u prijevodu): »Držim da se nisam zamjerio Vrhovnoj vlasti, jer sam uvijek svojim radom želio dobro i imao sam ambicije da se sa svima natječem u revnosti vršenja javne službe. Vidim da od nekog doba bivaju u novoj upravi mnogi promaknuti i postavljeni u službu, a ne vidim svog imena. Uvjeravaju me da je tome uzrokom moja »Storia dalmatina« kao i to što sam vrhovnom dvoru opisan u lošem svjetlu. Ipak se tim tješim, što je Vaša preuzvišenost raspisom od 20. listopada dala transeat mojoj povijesti. Pripadam obitelji koja nije između zadnjima u pokrajini. Književnost i znanost su uvijek bili moja strast. Čast je meni bila stalnom vodiljom u mojem radu. Tek što sam navršio 30 godina života za vrijeme prošle vladavine, bio sam apelacioni savjetnik. Sad nisam više. Ne znam u čemu sam se ogriješio . . .« Kreljanovića muči sumnja da je ovaj postupak vrsta kazne. Na kraju moli da bude primljen u stalnu službu. Najviše bi volio da bude postavljen za stalnog cenzora.

Bečko ministarstvo upućuje ovu molbu Namjesništvu u Zadar s preporukom da se pri uređivanju uprave uzme u obzir. Ali to nije nikad uslijedilo.

[93] Idem.

[94] HAZd, Pres. spisi Namjesništva, 1815, sv. IX. Molba je pisana talijanski.

Kreljanović je mogao slutiti da će se ponoviti slučaj pri prijedlogu za odlikovanje iz 1814. god.

Zadarski je nadbiskup Josip Grgur Scotti bio iskreni prijatelj Ivanu Kreljanoviću. To je potvrdio i time što je želio da u vrijeme poslije smjene vlasti u Dalmaciji, kad su osobne osvete, klevete i revanšizam uzeli maha, Kreljanović dobije jedno osiguranje od daljih napadaja. Scotti smatra da je najbolje primiti od cara jedno odlikovanje i tada se neće klevetnici osuditi dalje napadati Ivana Kreljanovića. Zbog toga već 29. listopada 1814. god. podnosi molbu[95] na cara u Beč da se knezu Ivanu Kreljanoviću Albinoniju iz Zadra udijeli odlikovanje, pošto je iz ugledne obitelji, vrstan poznavalac znanosti i književnosti (o čemu da je dokaz njegova knjiga »Memorie per la storia della Dalmazia«) i da je odlična moralnog vladanja. Sad je savjetnik Apelacionog suda, generalni nadzornik nastave, cenzor i član Središnjeg sanitetskog savjeta. Scotti dalje piše da je I. Kreljanović 1813. god. oduševljeno očekivao da Dalmacija dođe pod austrijsku vladavinu, te da je najaktivnije djelovao na narod u cilju da Francuzi budu što prije istjerani iz Zadra, dok se austrijska vojska približavala. Uz to dodaje da je odlučno odoljevao prijetnjama i progonima prošle vladavine. U njezino vrijeme nije postigao onaj položaj i časti koje bi ga pripadale, jer nije htio da žrtvuje svoje vjerske osjećaje i čast, pa se tako nije učlanio u slobodne zidare.[96] Na kraju nadbiskup ističe da mu je Kreljanović bio odličan savjetnik u vrijeme kad se morao boriti protiv bezbožnika i zasjeda koje su protiv Scottija pleli. Iz svih tih razloga moli cara da Ivanu Kreljanoviću dodijeli neko odlikovanje povodom 80-godišnjice nadbiskupova života.

Po utvrđenom redu Dvorska komisija u Beču dostavlja ovu molbu namjesniku u Zadar na izvještaj, koji ga i podnosi 17. prosinca 1814. god. U njemu navodi da do sada nisu nikad čuli da je I. Kreljanović doprinio bilo riječju bilo djelom osvajanju Zadra. Kolikogod namjesnik cijeni ovog mladog čovjeka zbog njegovih sposobnosti i radinosti, ipak smatra da ničim nije zaslužio neki počasni red. Na ovo bečka dvorska kancelarija dopisom od 9. siječnja 1815. god. odgovara da iako nakon izvještaja ne može predložiti

[95] HAZd, Pres. spisi Namjes. 1815, sv. II, molba od 29. listopada 1814.

[96] Zadarski je nadbiskup doista želio pomoći Ivanu Kreljanoviću, jer je, eto, spreman napisati da nije bio mason. France Kidrič u radnji »Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva«, Rad, JAZU, Zagreb 1915, knj. 206, na str. 51 iznosi listu zadarskih masona na osnovu redarstvenih podataka, te se među njima nalazi Ivan Kreljanović apelacioni sudac. Mihovil Spalatin, bivši predsjednik Apelacionog suda u Ljubljani, a poslije odvjetnik u Zadru, bio je masonski meštar i s gradonačelnikom Zadra Andrijom Borellijem osnovao zadarsku ložu, koja je pripadala Velikom Orijentu Francuske u Parizu (G. Novak, o. c., 76—77).

Ivana Kreljanovića caru za odlikovanje, ipak s obzirom na sposobnosti i moralni karakter neka ga namjesnik uzme u obzir pri imenovanju službenika.

Ta preporuka nije usvojena, kao ni ona s kraja 1815. god. Ne treba zaboraviti da je Namjesništvo skupljalo podatke o političkom ponašanju raznih osoba iz Dalmacije, čak na broju 58 osoba, pa je među njima i Ivan Kreljanović. To se vidi u spisu od 6. ožujka 1815. god. koji je upućen redarstvenom predsjedništvu u Trst.[97]

Koncem iste godine nastao je u Dalmaciji spor oko sastava članova izaslanstva iz Dalmacije caru Franji I u Trst 1816. god. U Zadru nije I. Kreljanović izabran, iako mu je do toga bilo stalo zbog svoje posebne situacije. Načelnici dalmatinskih gradova žalili su se na postupak pri izboru delegata. Komesar iz Splita 8. veljače 1816. god. optužuje I. Kreljanovića da je poticao splitskog načelnika Albertija da se žali, kao što je to već učinio zadarski načelnik.[98]

I. Kreljanović nije bio dovoljno oprezan u vrijeme početnog formiranja kadra koji ima obavljati razne službe Druge austrijske vladavine. Zbog toga ga uzimaju na udar razni nesavjesni pojedinci, koji ili anonimno ili s potpisom denunciraju pojedine intelektualce iz Dalmacije. Kao da Kreljanović za to ne zna, ili da svu tu prljavu rabotu ne ocjenjuje pravilno, uključivo loše vrijeme i opasnost koje ono nosi za pojedince.

Iznijet ćemo jedan primjer. Iako više nije nadzornik za školstvo, Kreljanoviću je stalno pred očima bolji razvoj nastave u Dalmaciji, napose u Zadru, koja bi trebala biti uzor. Međutim, to nije.

U cilju da se to postigne, 27. veljače 1817. god. upućuje izvještaj,[99] iako to od njega nitko nije tražio, s potpisom zadarskom okružnom poglavaru i upravitelju redarstva Antonu Schmidtu o nesposobnosti nastavnika gimnazije i osnovne škole u Zadru. Izlaganje započinje riječima da smatra da ne bi »ispunio dužnost pravog podanika i revnog građanina«, ako ne bi pružio podatke o stanju u gimnaziji i u pučkim školama u Zadru. Od 4 pučka učitelja (Tavera, Possecco, Morović i Morelli) jedino valja prvi. U gimnaziji osim upravitelja Schmidta profesori su: Ivan Đurović, Franjo Senjanović, Ivan Brčić, Dominik Budrović, Benedikt Mihaljević i Šime Livaković. Daje oštru kritiku. Osnovno je što se uzimaju svi nastavnici iz svećeničkih redova. Nije dosta što je netko svećenik, već treba da dobro pozna predmet koji predaje. Ne može se, ističe Kre-

[97] HAZd, Tajni spisi Namjesništva, 1815, busta II, sv. II. Spis od 6. ožujka 1815, br. 7 (XIV/1).

[98] HAZd, Miscellanea, poz. 8. Izvještaj civ. komesara iz Splita od 8. veljače 1816. god.

[99] HAZd, Miscellanea XVII (Nardelli), poz. 16. Izvorno izvješće od 27. veljače 1817. napisano je na 8 str. talijanskih.

ljanović, »pretvoriti običan kamen u savršeni kip bez upotrebe dlijeta«, te dalje nastavlja »Neću nikad prestati ponavljati da je dobro služiti se domaćim ljudima, kad se nađe sposobnih za pouku u školama, ali neznalice ne mogu silom postati učeni, jer naslov učitelja ne sačinjava bitnost učitelja«. Osim nesposobnosti nastavnika Kreljanović ukazuje na loše i štetno ocjenjivanje učenika, kao i nedostatak discipline. Posebno ističe pomanjkanje školskih knjiga. Tu saznajemo zanimljiv podatak da su od »vrhovnog dvora« iz Beča već 1815. god. poslane školske knjige koje je trebalo prevesti (s njemačkog na talijanski, ili možda neke na hrvatski?), te da je on na tome radio (»... oko čega sam se baš ja bavio dok sam se nadao da ću moći biti koristan javnoj nastavi. Mjesto da se bavim time, što bi bilo za korist pouke učitelja i učenika, nije se obaziralo na to, usprkos mojih ponovljenih nagovaranja, a sad se vide posljedice«).[100] Kreljanović daje dalje savjete što sve treba učiniti da se postigne bolji uspjeh učenika. Svakako treba gimnaziju u Zadru čim prije preurediti. Schmidt to ne može sam, jer je po svojim drugim dužnostima prezauzet. Stoga predlaže da vlada dodijeli gimnaziji »jednog neposrednog upravitelja«, koji će biti podvrgnut okružnom poglavaru, a zadatak mu je nadzirati postupak u školama.

Očito je da tu misli na sebe i da preko ovog izvještaja otvara posljednju mogućnost i nadu za preuzimanje stalne službe pod novom vladavinom. Navest ćemo Kreljanovićeve riječi prije završetka izvještaja: »Moglo bi se misliti da govorim iz same strasti, ali vas mogu uvjeriti da sam oduševljen jedino revnošću za dobrobit, osobito kad se radi o javnoj nastavi, koja je temelj društvena rada. Istina da mi je učinjena velika nepravda, koju držim da nisam zaslužio. Istina da još i sada osjećam težinu toga, ali neka se ne misli da se zato podajem ljutini ili da dopuštam da me obuzme nemir gledajući svugdje zlo. Uvijek sam bio uvjeren i nadam se da će doći čas kad će vlada dati zadovoljštinu mojim poštenim namjerama«.

Nade se nisu ispunile. I. Kreljanović nije dobio ni to radno mjesto, niti stalnu službu cenzora. Otvorena kritika tuđe nesposobnosti samo mu je povećala broj neprijatelja. Čini nam se da ovim posljednjim pokušajem za dobivanje službe u njegovu Zadru, a bez uspjeha, počinje Kreljanovićevo razdoblje života s tragičnom notom i završetkom.

Ivanov otac Grgur Kreljanović već je 4. studenog 1816. god. zamolio da bude umirovljen,[101] što je prihvaćeno. Nakon toga preselio se u Mletke.

[100] Prijevod s talijanskog.

[101] HAZd, Registr. austr. XIII/1, 1816, br. 19365/6890.

Otac je shvatio sinovljevo stanje i predložio mu da također preseli u isto mjesto. Ivan to prihvati, te se molbom obrati Namjesništvu u Mletke da ga prime u državnu službu. Nalazimo spis u kojem to Namjesništvo dopisom od 30. srpnja 1817. god. traži od dalmatinskog Namjesništva podatke o I. Kreljanoviću zbog prijema u službu, jer se namjerava preseliti u Mletke.[102] Dalmatinsko Namjesništvo na to poziva redarstvenu upravu u Zadru da ga izvijesti o političkom i moralnom držanju Ivana Kreljanovića. To je i učinila, ali tog dopisa nema u spisu.[103] Međutim, kakav je bio sadržaj tog odgovora nije teško pogoditi, jer I. Kreljanović nije dobio službu u Mlecima.

Kako je Kreljanović bio imućan, to ga nije pogađao postupak u vezi njegove službe zbog materijalne strane, nego zbog moralne. Osjećao se sposobnim da radi i stvara i nije želio da se nađe izvan toga. Posebno to vrijedi za pokrajinu Dalmaciju i napose grad Zadar. Ali uzaludni su bili svi pokušaji za primanje u stalnu službu, te konačno daje ostavku na službu cenzora. Odlukom namjesnika od 10. svibnja 1818. god. uzeta je na znanje Kreljanovićeva odreka na tu službu i zahvaljuje mu se na njegovim dosadanjim uslugama.[104]

Ne iznenađuje Kreljanovićeva ostavka, kao i dalji korak, a to je selidba u Mletke u drugoj polovini svibnja 1818. god. Baš u toj godini pojačavaju se napadaji njegovih neprijatelja u obliku denuncija na prljav i nedostojan način. Svakako da su Ivan Kreljanović i otac mu Grgur mogli za te klevete saznati, ali, čini se, da ih nisu mogli do kraja suzbiti. Između denuncijanata posebno se istakao *Vicko Ante Marija Bersatić* (Saletić) iz Supetra na Braču, koji je 21. ožujka 1818. god. pod punim imenom podnio prijavu[105] austrijskom caru i kralju Franji I protiv 51 uglednoj osobi iz Dalmacije radi njihova navodno neprijateljskog političkog držanja prema austrijskoj vladavini.[106] Među njima nalaze se i oba Kreljanovića, i Grgur i Ivan, koji se teško optužuju da su bili prvi koji su tužili dobre rodoljube privržene Austriji. Prigovara što je Ivan Kreljanović, iako činovnik za Francuske vladavine, uživao potpuno povjerenje današnje vlade kao revizor tiskanih spisa.

[102] HAZd, Pres. spisi, 1817, sv. XVI. Dopis Namjesništva iz Mletaka od 13. srpnja 1817, br. 2791.

[103] Idem. Dopis Namjesništva u Zadru od 11. rujna 1817, br. 524.

[104] HAZd, Pres. spisi, 1818, sv. XVII. Odluka Namjesnika od 10. svibnja 1818, br. 289.

[105] HAZd, Miscellanea V, poz. G. Prijava od 21. ožujka 1818, br. 3780 s ovim potpisom: Vicenzo Antonio Maria Bersatich detto Saletich quondam dott. Zorzi.

[106] O Bersatićevoj prijavi piše Andre Jutronić: Dalmatinski pisci Nikola Jakšić, Ivan Kreljanović-Albinoni i Nikola Ivellio u Bersatićevoj denunciji 1818. god. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 1967, knj. 33, sv. 3—4, str. 246—248.

Da bi se bolje upoznao stil i način Bersatićeva denunciranja, navest ćemo dio prijave,[107] koji se odnosi na uglednog *Vicka Dudana*, a ima veze s Kreljanovićima, jer je Dudanova supruga bila kći Grgura Kreljanovića: »Vicko Dudan pok. Leonarda, sindak Kaštela, god. 1813. kad su došli Nijemci rekao je u svojoj kući, u prisustvu narodnih glavara, malo dana prije nego je stigao general Danese (i još poslije toga) ove riječi: »Sjetite se da Nijemci dolaze uvijek u Dalmaciju na našu propast. Napoleon još živi. Ovo malo austrijske vojske nije nego banda razbojnika pod zapovjedništvom jednog razbojnika. Ne osvrćite se na brbljarije Danesa, on je došao da napravi pokolj i pustošenje u Dalmaciji. Naš uzvišeni francuski car jest pobjednik! Do malo njegova će pobjedonosna vojska navaliti na ovu rulju razbojnika. Nemojte se laćat oružja u korist Austrije. Čuvajte se da joj ni najmanje ne pomognete i sjetite se što se dogodilo godine 9. Nemojte se uzdat, jer ćete biti uništeni. Iste je riječi opetovala njegova supruga, koja je kći onog velikog slobodnog zidara Kreljanovića, koji je bio delegat u Splitu god. 9, koji je zajedno sa svojim sinom Ivanom učinio najveća zvjerstva. Ona je poticala i navaljivala na jadne Kaštelane da se ne bi latili oružja u korist njegova veličanstva«.

Ovo su teške optužbe, ali, čini se, da ih bečki dvor nije uzimao ozbiljno, jer se s njegove strane nije otvarao izravni postupak, nego su denuncije dostavljali dalmatinskom Namjesništvu na znanje. Tu se moglo i nezgodno postupiti. Nije se provodio redovni izviđajni postupak i napose nije se saslušavalo oklevetanog. Za mnoge sve je ostalo u spisima, ali za neke, kao npr. za Ivana Kreljanovića ostala je stalno aktuelna negativna karakteristika s vrlo čudnim shvaćanjem. Može obavljati visoke i politički povjerljive službe u Dalmaciji, ali bez statusa stalnosti i plaće. Takav postupak nije mogao prihvatiti 40-godišnjak Ivan Kreljanović, te je dosta naglo napustio Zadar. Ne možemo se oteti dojmu kao da se bojao da bi se mogao predomisliti i ostati u svom Zadru i Dalmaciji, pa makar časovito u njoj triumfirala zavist i kleveta, opakost ljudi i nesposobnost onih koji vladaju, jer je to vrijeme zlobe, kako on piše Franji M. Appendiniju.[108]

Ivan Kreljanović oženio se Marijom r. Pasqualini, koja je također bila imućna. S njom je imao kćer, koja mu je bila nasljednica.

O životu u Mlecima, posebno o vezama i suradnji sa F. M. Appendinijem i Pavlom Solarićem, pisao je i objavio rad 1957. god. M. Pantić.[109]

[107] U prijevodu s talijanskog.

[108] Isp. Kreljanovićevo pismo Franji Mariji Appendiniju u Dubrovnik, koje je pisao 18. lipnja 1819. god. iz Mletaka. Vidi već cit. raspravu M. Pantića, str. 27.

[109] M. Pantić, o. c., 22—42.

Treba napomenuti da je Ivan Kreljanović bio vrlo lijep i naočit muškarac, te da je mogao skrenuti pažnju na sebe i s te strane. Poznato je da je bio ne samo prijatelj i posjetilac salona lijepe udovice Isabelle Teotochi, udate Albrizzi, nego i njezin ljubavnik.[110] Slikar Lodovico Lipparini izradio je njegov portret.

Ivana Kreljanovića teško je pogodila životna promjena odlaskom iz ugodnog Zadra i Dalmacije, kao posljedice ljudskih loših postupaka i odnosa. On je bio ogorčen, razočaran i neraspoložen. Očito je već u Zadru psihički osjećao teret tih postupaka i povreda, pa je određenu patnju nosio u sebi.

Udaljenost od Dalmacije, od Zadra nije liječila to neraspoloženje, nego naprotiv još pojačavala. Nije pomogao ni forsirani interes za književnost i čak za filološka pitanja, koja vezuje s materinjskim jezikom, a niti uspjesi na kazališnim daskama koje postižu njegove drame. Unutarnja patnja, s mnogo razočaranja i saznanja da je mogao svome narodu dati i više i bolje, te da je za to doista sposoban (makar su mu samosvijest predbacivali) širili su duševno oboljenje, koje ga je konačno 14. srpnja 1825. god. u 48. godini života dovelo u bolnicu za duševne bolesti na o. San Servolo (Ospedale de' Ss. Servilio e Giovanni di Dio) u Mlecima, gdje je 7. kolovoza 1838. god. umro u 61. godini života.[111] Time je završen životni put jednog sposobnog hrvatskog intelektualca s tragičnom notom, koji mu je nametnulo vrijeme i zli ljudski odnosi i postupci osnovani na promjenama koje nosi loše iskorištena nova politička situacija u Dalmaciji.

[110] Jakša Ravlić, O hrvatskoj narodnoj pjesmi »Sidila moma kraj mora«, Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb 1954, JAZU, knj. 38, str. 256, bilj. 19. V. Malamani, Isabella Teotochi Albrizzi, i suoi amici, il suo tempo. Torino 1883.

[111] Datum i mjesto smrti je provjereno uvidom u matice umrlih Župnog ureda S. Maria Formosa u Mlecima. Parochia S. Maria Formosa. Libro dei morti, tomo XXIV, 1836—1850, pag. 175. Pri upisu smrti označeno je da je sin pok. Gregoria i pok. Terese r. Valier, te da je »nativo di Zara« i muž Terese rod. Pasqualini, koja je prije stanovala na području spomenutog župnog ureda. Nažalost u bolnici nije se mogla pronaći povijest bolesti I. Kreljanovića iako se ravnatelj dr Silvio Fattovich, rođeni Zadranin, trudio oko toga. Zahvaljujemo mu i ovim putem na pruženim podacima, posebno o danu Kreljanovićeva ulaska u bolnicu. — Za vrijeme bolovanja često je Kreljanović govorio o slavi, kako piše N. Tommaseo u knjizi Studi critici, II, Venezia 1843, str. 225. U toj knjizi je na strani 224 naslov članka »Co. G. Albino Kreglianovich«, u kojem donosi nešto podataka o Ivanu Kregljanoviću, koji se više odnose na njegovo povijesno djelo o Dalmaciji, a nešto spominje i dramski rad.

V

Prošlo stoljeće, a napose prva polovina, ima između ostalog i značajku da obiluje prigodnim pjesništvom. Prigodnice se pišu i objavljuju ne samo uz osobne događaje bližih, kao što su vjenčanja, rođenja, smrti i sl., nego i uz događaje koji imaju određeno suvremeno političko značenje.

Tako je i Ivan Kreljanović pisao pjesme prigodnice. Možda je i druge pjesme pisao, ali nam do sada nisu poznate, osim brošure pjesama pod naslovom »Il puro omaggio«, Zadar 1804, koju je posvetio naprednom komesaru iz Prve austrijske vladavine Petru Goëssu. Neki hvale te stihove.[112] Kreljanović je bliski suradnik »Kraljskog Dalmatina« od početka, pa, kako vidjesmo, neko vrijeme i urednik. Teško je danas utvrditi što je sve pisao u tim novinama, jer je malo toga potpisivao.[113]

Iz 1807. god. navest ćemo Kreljanovićevu prigodnicu na talijanskom jeziku povodom godišnjice ulaska Francuza u Zadar:

»I Francesi in Dalmazia Nel giorno XVII. Febbraro. Sonetto.

Sei tu? Ti veggo io pur, Donna guerriera,
Che d'Adria premi il destro lido? E quale
Mi slanci dalla tremula visiera
Insolita d'ardir luce immortale?

Si lieta, e non m'inganno? Orride l'ale
Non ti squassa all'intorno ostil bufera?
Ti stillano nel sen tabe ferale
Le piaghe ancor aperte, e tu sì altera? —

Il distin si cangiò: del Grande ancella
Io son felice, or compie l'anno, e paga:
Chè sorte Ei mi riserba assai più bella

Figlio, se il crin del verde lauro adorno
Ti fer le Muse, il mio gioir propaga;
Fa che viva né Fasti un sì bel giorno.«

Pjesma je potpisana sa G. K. A.[114] i nije prevedena na hrvatski jezik. Vrlo vjerojatno je Ivan Kreljanović napisao i uvod hrvatskoj pjesmi »Pisma na čast i pohvalu cesara Franceskoga i kralja našega

[112] A. Fenzi, o. c., 22.

[113] Giovanni Kreglianovich, Sua lettera all'abate Draganich Veranzio sopra un libro di Vicenzo Dandolo..., Kraljski Dalmatin, I/1806, br. 16, str. 34.

[114] G. K. A. = Giovanni Kreglianovich Albinoni. Kraljski Dalmatin, II/1807, br. 8, str. 64. Prije toga je na hrvatskom jeziku (str. 63) providurov proglas koji počima: »Torak na 17. ovoga Misezza buduchi dan svakolietni u kojem ulizosce Francezi u ovi Grad...« Kreljanovićeva prigodnica »I Francezi in Dalmazia...« prepisivala se. Takav se jedan prijepis čuva u NBZ, sign. 26405, Misc. C 7283.

imenom Napoleon I«, koji je vrlo duhovit i ironičan, te se razlikuje od stila u »Kraljskom Dalmatinu«.[115]

Promjenu vladavine koncem 1813. god. nije smatrao, a još manje želio, prekidom svog javnog rada. Kad je naredne godine prošao prvi vihor neprilika koje nose takvi prevrati, tada pjesmom prigodnicom caru i kralju Franji I izražava svoju lojalnost i spremnost da mu služi. Prigodnica nosi naslov »Ottave per Francesco Giuseppe I«.[116] Car mu se na tu patriotsku pjesmu zahvalio.[117]

I. Kreljanović je imao velik interes za književnost uopće. Pratio je suvremena književna djela na francuskom i talijanskom jeziku. Bavio se i prevođenjem i s talijanskog na hrvatski i obratno, te s francuskog na talijanski. Ovim posljednjim naročito se bavio za vrijeme drugog boravka u Mlecima, ali i prije. Spominjemo da je s francuskog na talijanski preveo komediju »Un momento d'inprudenza«, koja je 1820. god. objavljena u Mlecima.[118]

Kreljanovićev *književni rad,* koji je stigao do nas najvažniji je u dramskom književnom stvaranju. On je stalno isticao da ga književnost i znanost veoma zanimaju. Od prvoga najveći interes pokazuje za drame.

Već 1800. god. objavljuje u Mlecima u 4 čina tragediju *»Orazio«,*[119] koju je napisao vjerovatno s nepunih 20 godina života. Prikazivala se 8 dana neprekidno s velikim uspjehom u mletačkom kazalištu »Sv. Ivana Zlatoustog«, zatim u Ferrari također s uspjehom, kao i u Bologni, gdje ju je prikazivala kazališna družina Battaglia. Djelo je napisao u nekoliko dana i posvetio tada poznatoj glumici Luigiji Belloni.[120] Prije »Orazija« napisao je jednu komediju u kojoj se izrugiva Mletačkoj Republici i njezinu padu, kao i Dalmatincima koji su je htjeli braniti.[121] Ovo posljednje zamjerava mu N. Tommaseo, što donosi M. Kombol, usputno spominjući I. Kreljanovića u radnji o književnosti Zadra.[122]

[115] R. Maixner, o. c., 124. Misli da je uvod napisan po Benincasinoj uputi. To može biti, kao i to da je prema tome I. Kreljanović napisao tekst uvoda.

[116] Pjesma je tiskana na 1 str. Primjerak se čuva u knjižnici muzeja Correr, sign. Op. licog. 573.7/801.7.

[117] HAZd, Reg. austr. XV, 1814, br. 128384. Spisa nema.

[118] A. Fenzi, o. c., 23. Prijevod je objavljen u »Bibblioteca teatrale italiana e straniera«. Vol. VIII, Venezia 1820.

[119] Str. 48, br. 16°. Imaju knjižnice: 1. Biblioteca nazionale di S. Marco, Venezia, Misc. 4100. 8; 2. Knjižnica Muzeja Correr, Venezia, sing. I 4372/202.

[120] G. Ferrari Cupilli, Memorie di opere scritte da Dalmati. 1838, str. 11. Spominje da su Ivana Kreljanovića u Mlecima nazivali »gentiluomo zaratino«. M. Kombol u zbor. »Zadar«, str. 594, tvrdi da se tragedija »Orazio« »čak i prikazivala u Mlecima i Firenzi.

[121] N. Tommaseo, Dizionario d'estetica, Milano 1860, sv. II, 196—197; isti, Studi critici, Venezia 1843, 224.

[122] M. Kombol, Zadar kao književno središte. Zb. Zadar, Zagreb 1964, str. 594. S tim u vezi N. Tommaseo, Intorno a cose dalmatiche e triestine. Trst 1847, 113.

U višestranom aktiviranju za vrijeme Francuske vladavine, manje je imao vremena za književni rad. Ipak je napisao jednu tragediju u pet činova pod naslovom »*Manlio Capitolino*«, koja je tiskom objavljena 1807. god. u Mlecima.[123] Sadržaj je pomodarski, iz prošlosti Rimljana.

Dolaskom 1818. god. u Mletke I. Kreljanović uspostavlja bliže veze i odnose s književnim i kazališnim krugovima u tom gradu. To svakako utječe da više dramski stvara. Tako u vremenu od 3 godine, tj. od 1820. do 1822. god., objavljuje 4 djela i to dvije drame, »*Costantino*«, Mleci 1820.[124] i »*Il sacrificio d'Epito*«, Mleci 1820,[125] s glazbom Michela Carafe, te dvije melodrame: »*Arminio, o sia l'Eroe Germano*«, Mleci 1821,[126] s glazbom od Paressija, prikazano u velikom mletačkom kazalištu »La Fenice«, i melodramu »*Andronico*«, Mleci 1822,[127] s glazbom Saverija Mercadanta.

Ove 4 drame objavio je pod pseudonimom »Dalmiro Tindario Pastor Arcade« ili kraće »Dalmiro Tindario P. A.«.

Osim toga I. Kreljanović je napisao još drama, od kojih su nam poznate po naslovu »*Il Mendico*« i »*Il Morlacco*«, koje su trebale biti objavljene u zbirci »Teatro moderno aplaudito«.[128]

Ostaje da se još istražuje rad I. Kreljanovića na području njegova dramskog stvaranja, te da se ta istraživanja i ocjene priključe ostalom njegovu književnom radu. Moramo sa zadovoljstvom ustvrditi da je taj rad počeo izazivati interes kod naših književnih povjesničara. Tako se, između ostalog, Mate Zorić bavi i Ivanom Kreljanovićem, dajući ocjenu njegova političkog stava, a posebno njegovih drama. Ističe da su njegove tragedije i muzičke drame »prvi značajniji primjeri alfijerijevskog i montijevskog teatra iz pera domaćeg pisca«.[129]

[123] Str. 59, 18°. Tiskano kod A. Rosa. Primjerak imaju 1. NBZ, sign. br. 26779, Misc. D 3086, 2. Knjižnica Muzeja Correr, Venezia, sign. I 4371/166. Od str. 53 do 59 nalazi se tekst »Notizie storico-critiche sopra Manlio Capitolino, u kojem se navodi da je pisac iz Zadra (»signor Giovanni Kreglianovich di Zara«).

[124] Str. 56, 8°. Tisk. Antonio Casali. Primjerak ima Marciana, Venezia, sign. Dramm. 1380.26. Djelo namijenjeno za maestra Hatmanna Stuntza.

[125] Str. 63, 8°, tisk. i izdavač A. Casali. Primjerak ima: 1. NBZ, sign. 26622, Misc. C 7540, 2. Marciana, Venezia, sign. Dramm. 1330.27. Namijenjeno za maestra Michele Carafu. Drama u dva čina prvi se put pretstavljala kod otvorenja karnevala 1820. g. u Mlecima. Na str. 5 i 6 nalazi se piščeva uvodna riječ.

[126] Dva primjerka ima Marciana, sign. Dramm. 1380.18 i 3302.19.

[127] Str. 56, 8°, isk. i izdavač A. Casali. Dva primjerka ima Marciana, sign. Dramm. 4340.1 i Misc. C 13730.

[128] G. Ferrari Cupilli, o. c., 12. U mletačkim knjižnicama Marciani i Muzeja Correr nisu katalogizirane.

[129] M. Zorić, Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku. Rad JAZU, 1971, knj. 357, str. 390.

Ne samo povijesni razvoj našeg jezika i isticanje njegove prednosti pred drugim poznatim jezicima, nego svakako tim u vezi napose povijest naše književnosti u Dalmaciji izaziva veliki interes kod I. Kreljanovića, koji želi i predlaže F. M. Appendiniju u Dubrovniku da zajedno pišu takvu povijest pod naslovom »*De scriptoribus Dalmatis*«,[130] što je trebalo vjerovatno biti više bio-bibliografski prikaz dalmatinskih književnika. Appendini nije pozitivno prihvatio ovu inicijativu, pa je tako, nažalost, ostalo samo u pokušaju. Istu je sudbinu doživio i Kreljanovićev prijedlog za pokretanje časopisa iz područja kulture pod naslovom »*Efemeridi poligrafiche della Dalmazia*«. U tom vremenu nastala je rasprava »*Della satira greca e romana*« (N. Tommaseo, Studi critici, Venezia, 1843, II, 224).

VI

Uz drame značajno je djelo Ivana Kreljanovića iz hrvatske povijesti pod naslovom »*Memorie per la storia della Dalmazia*«, Zadar 1809, u dva sveska.[131]

Opširno djelo u kojem ima svašta: i povijesno dobrog, ali i netočnog. Koristi opširnu literaturu. Zbivanja u Dalmaciji kroz stoljeća daje s posebnih stanovišta. Svakako slavi Ilire, naročito Liburne. Mletačku Republiku posebno uzima na udar. Smatra da je ona kriva za sve nevolje, koje su Dalmatinci pretrpjeli u prošlosti, a to mu protalijanaški pisci u Dalmaciji ne mogu oprostiti i zbog toga im ovo djelo ne valja.[132] Međutim, on ističe pozitivne pojave, napose ukazuje na pomorstvo, pomoću kojeg su se Dalmatinci isticali i ujedno sticali i održavali snagu. Zamjera što se pogrešno ocjenjuje borba za slobodu na moru, te posebno braní uskočku borbu protiv Mlečana, koja je bila opravdana. Dalmatinci su željeli vladati svojom zemljom, a Mlečani su bili uvijek tomu protivni. Čak ih nazivaju gusarima samo zato što brane svoju slobodu. Hvali stavove i držanje ugarskih vladara prema Dalmaciji. Kritizira i držanje nekih feudalaca, od kojih je trpila pokrajina, kao od bribirskih knezova. Ima nekih upadljivih zapažanja. Vrlo pozitivno ocjenjuje primat Zadra nad ostalim slobodnim gradovima u Dalmaciji, što smeta njegove kritičare, ako su iz tih gradova. Ističe borbu Zadrana protiv agresorskih napadaja Mlečana. Tako među prvim povjesničarima iznosi znamenito zarobljavanje 1311.

[130] M. Pantić, o. c., 26.

[131] 1 = XII + 347 str., 2 = 276 str., 8°, tisk. A. L. Battara. Primjerak ima NBZ, sign. 1121 — 33 — I — I, Marciana, Venezia, sign. 149. D. 76—77, knj. Muzeja Correr, Venezia, sign. 431 G.

[132] Primjerice spominjem C. Cerineo — Lucio u cit. djelu na str. 96 piše o opširnoj kritici Kreljanovićeva djela »Memorie...«: »Nema krivice koju ne svaljuju na republiku Veneciju, ni štete koju ne bi Dalmatinci pretrpjeli od iste«. (Vidi III, 230—237).

god. admirala Giustiniana Bellette pred Zadrom (II, 98, 99). Papu Grgura VII naziva preambicioznim, a krstaške ratove »nepravednim i nasilnim«, i dr. Posebno je od interesa, radi upoznavanja Kreljanovićeva vremena i gledanja, njegovo izlaganje o razvoju i podrijetlu jezika, pa tako i slavenskog (ilirskog = hrvatskog), koji da je majka starih jezika. Itd.

Ustavljajući se na nesrećama koje je doživjela Dalmacija pod Mlečanima, Kreljanović nalazi novi život i sreću Dalmacije u Napoleonovoj vladavini.

Svakako ovo bi Kreljanovićevo djelo zaslužilo temeljit i opširan prikaz i ocjenu, koji bi pokazali ne samo na tadanju metodološku stranu izlaganja povijesti jedne hrvatske pokrajine nego ujedno i na politički stav autora i njegovih istomišljenika. Nije to zadatak ove radnje, ali bi se ipak ustavili na nekim ocjenama ovog djela u vrijeme izdanja, a potom za vrijeme austrijske vladavine.

Ante Kuzmanić objavio je mišljenje Vicka Dandola o Kreljanovićevu djelu, koje je morao dostaviti pismeno 29. listopada 1809. god. iz Zadra dalmatinskom zastupniku pri kraljevskom dvoru u Milanu Zadraninu Ivanu Krstitelju Straticu. Donijet ćemo ga u Kuzmanićevu prijevodu s talijanskog: »Budući mi je N. U. tajni vićnik za naredbe, naručio (kao što mi vi, gospodine viteže, priopćiste) da pregledam knjigu gospodina Ivana Kreljanovića Albinoni-a; evo hitim da vas odmah, pokle sam prvi svezak primio, o njoj obavistim. Ovo dilo pod naslovom »Memorie per la storia della Dalmazia«, proglašenja je vridno, kao što se meni čini, i to ne samo što dalmatinsku povist novim sjajem obasjava, nego što i novih sveza s italijanskom povišću pruža, najskoli etrurijskom, rimskom i mletačkom. Kod malne općenoga nestašluka svakovrsnih spomenika, Kreljanović sabra od starih povisnika grčkih i latinskih štošta tek uzgredno spomenuto o Liburncima, Ilirima i Dalmatinima, i tim spomenicima on vrlo dobro poslužívši se, dade svomu nagadjanju o starini tih naroda znamenit dokaz virojatnosti. U pridtečnom jednom ogledu govori on o Liburncima, nikad iz očiju ne gubeć narode susidne; postanak im ustanovljuje u Maloj Aziji, a panj im u istočnih Šitah; povist ovih razdiljuje u dvi dobe basno-povistne; zatim govori o mornarici, trgovini, umitnostima, književnosti i jeziku njihovu i pri tome dokazuje (naliku zakonâ potanko slideć) da prvobitni jezik ilirski bjaše domaći, urođen u Aziji, i da u sebi ima znake najdalje starodavnosti. Kreljanović ogled svoj zaglavljuje zemljopisnim pregledom tih država u komu jih pravo razsudljivo potpunice opisuje. Zatim slide povistni Pomenici (Memorie) u pet doba u ovoj knjizi razdiljeni. Prva doba obuzima potražnju sagrađenja Zadra i liburničku povist čak do boja kod Acija; — druga započima od cesarovanja Augusta, pa do prestanka istočnoga cesarstva; treća se prostire do cesarovanja Karla Veli-

koga; — četvrta slidi do prvih političkih nagodama Dalmatinâ s Mletčanima; — peta doba prolazi povist Dalmatinsku, od prvoga uticaja Mletčana u poslove Dalmatinâ, do dobe kad se hrvatski kraljevi, dalmatinski kraljevi nazivahu. U svakoj od tih doba poglaviti su događaji pomljivo izvidjani, prudnim opazkama podkripljivani, s obzirom na sve članke tičuće se povisti i narodâ. Tu se mnoge pogriške mletačkih povistnika uzgodno razbiraju, do znamenitih događaja pridređuju, građansko i političko napridno stanje Dalmatinâ istražuje; — ele, držim da ovo koristno i valjano dilo zaslužuje javnost pod okriljem N. C. V. Kraljeva namistnika, principa Eugjenija. Imam čast, itd.«.[133]

No kasnije druga strana, austrijska, nije dijelila Dandolovo mišljenje. Iznijet ćemo kako je došlo do uredovne cenzure djela.

Ivan Kreljanović morao je kao cenzor za tiskopise za Dalmaciju na posebni zahtjev dostaviti vrhovnom cenzorskom uredu u Beč (a taj je u sklopu Vrhovnog redarstvenog ureda) spisak svih tiskanih knjiga iz Dalmacije, koje su izišle od 1806. do 1814. god. u Zadru, Splitu i Dubrovniku. Kreljanović je to učinio. Na to Vrhovna cenzura primjećuje dopisom od 6. rujna 1815. god. da privremeni cenzor Kreljanović nije cenzurirao knjigu »Memorie per la storia della Dalmazia«, koja je u dva sveska izišla u Zadru 1809. god. Ujedno traži da Namjesništvo dade cenzurirati ovo djelo jednoj učenoj osobi i o tome izvijesti.[134] Namjesništvo odgovara da je knjigu dalo na cenzuriranje.[135] Ta je učena osoba bio zadarski kanonik don Frane Senjanović, koji se odaziva redarstvenom nalogu i daje mišljenje o Kreljanovićevoj knjizi. Smatra da djelo treba zabraniti, jer je pisano u bezvjerskom duhu i protiv Austrije. Na kraju cenzor dodaje, da je moglo otpasti neprijateljsko izražavanje protiv Austrije da se pisac sjetio kako je njegov otac bio upravitelj c. i. k. mjesne vlasti u Zadru.[136] Tu misli na razdoblje Prve austrijske vladavine.

[133] A. Kuzmanić, Spomeni iz moga dnevnika. Članak VII. Narodni list XII/1873, br. 90, str. 1. Kuzmanić daje potom svoj komentar Dandolovu izvještaju i Kreljanovićevu izlaganju o jeziku. Završava ovim riječima: »Među gori navedenim Kreljanovićevim opazkama glavno je po nas to, što on Latine ili vam Rimljane pridočuje kao došljake koji posilimice uvedoše svoj jezik u gradove Dalmatinske; a poznato je da su iza njih novi došljaci iz Italije potpomagali razprostranjenje jezika i zakona italijanskih ovamo; to su pridošalci kako i Rimljani, a ne starosidioci kako protivna stranka trubi; a Kreljanovićevi razlozi neka su nam svagda na umu, jer su doisto temeljiti. A osim toga, tko se za njegova cvitanja mogao u nas s njim sporediti u vridnosti književnoj i povistnoj? Niko. Krasno im talijanski piše, a pridgovor k njegovim pomenicima jeste dragi kamen. Prof. Ante Kuzmanić.«

[134] HAZd, Presid. spisi Namjesništva, 1815, sv. 5, busta IV. Dopis Vrh. red. ureda iz Beča od 6. rujna 1815, br. 47.

[135] Idem. Dopis od 18. rujna 1815, br. 647.

[136] HAZd, Miscellanea, sv. XVII, poz. I. Izvještaj od 20. listopada 1815. god.

Unatoč takvom negativnom mišljenju i ocjeni o njegovu glavnom djelu, Kreljanović ostaje i dalje privremeni cenzor na tiskopise u Dalmaciji. Tako nalazimo u arhivskim spisima da je npr. 30. listopada 1816. god. dao negativno mišljenje o brošuri »Notizia sopra la corte del Gran-Signore sull' seraglio, suo harem, famiglia etc.«, jer donosi vijesti o sultanovu dvoru, haremu, obitelji i dr., a po sadržaju nije u skladu s austrijskom politikom, koja neće da se zamjeri Turskoj i Rusiji.[137]

Razumljivo da su kasniji pisci u Dalmaciji, koji su se osvrnuli na Kreljanovićevo povijesno djelo »Memorie...« davali ocjenu prema svom tadašnjem političkom uvjerenju. Autonomaši odnosno protalijanaši napadali su ga, jer se deklarirao kao protivnik Mlečana i njihove vladavine u Dalmaciji, te nije tajio da spada narodu koji u toj pokrajini živi. Preporoditelj *Ante Kuzmanić* ga hvali, napose njegovo povijesno djelo.

VII

Ivan Kreljanović Albinoni shvatio je vrijeme u kojem se rodio, odgojio i živio. Ideje francuske buržoaske revolucije izazivale su kod njega ne samo oduševljenje nego i osjećaj dužnosti da radi za svoj narod, koji živi na lijepoj jadranskoj obali, u Dalmaciji, te da mu svestrano pomogne, jer je taj narod trebao brojne pomoći od svojih intelektualaca, kojih je bilo malo. A i ti su bili školovani u inozemstvu. Unatoč stranom intelektualnom odgoju bilo ih je među njima koji su osjetili potrebu da svakako služe u svojoj zemlji i da pomognu svom narodu.

Među takve spada Ivan Kreljanović, koji se svesrdno zalagao da radi i pomogne u svojoj domovini. Pri tome ide tako daleko da i ne postavlja pitanje stalne plaće, nego mu je važno da mu se položajem i dužnošću omogući da radi, da svoje višestrane sposobnosti investira u narodne potrebe. Ne može se pomiriti s privremenim položajem s kojeg ne može autoritativno i dugoročno ostvarivati zadatke.

Razumljivo je da mu je zalet angažiranja i svestranost bila najjače izražena u vrijeme Francuske vladavine, za i poslije Dandolove uprave, jer je zanesen suvremenim naprednim i revolucionarnim gledanjem i oduševljenjem za odnose i zadatke prema svom narodu. On spada među nosioce širenja ideja buržoaske revolucije kojim u stvari počinje utirati put hrvatskom narodnom preporodu na našem Primorju. Ali u svom djelovanju Kreljanović nije teore-

[137] HAZd, Spisi Namjesništva, cenzura Zadar, ured Kreljanovića. Spis od 2. studenog 1816, br. 656.

tičar nego isključivo zaneseni naš intelektualni radnik, koji stvarno želi pomoći i raditi. Zbog takva stava vidimo ga u raznim akcijama: od sudstva i ekonomike do školstva i književnosti. On se istinski, možda presmiono, osjeća sposoban da može na više strana jednakim intenzitetom raditi i pomoći. S obzirom na velike potrebe, svaki je takav rad koristan. No taj rad, zanimljiv i uporan, Kreljanović ne vezuje isključivo za određeni režim. Spreman je djelovati istim načinom i u Drugoj austrijskoj vladavini, smatrajući da narod koji je vrlo siromašan intelektualcima treba i traži njihovu pomoć, koju su dužni pružiti bez obzira na suvremenu političku konstelaciju.

Ali tu doživljava teška razočaranja, koja su za takvu osjetljivu narav upravo sudbonosna i tragična. Reakcionarna i konzervativna austrijska vlast teško prihvaća nova društvena shvaćanja, koja su tada u Evropi prisutna i koja prodiru u pore svih naroda, naročito preko građanske inteligencije. U takvu stanju i stavu vlasti mogli su doći do izražaja negativni, primitivni i reakcionarni pojedinci, koji su shvatili da je promjena vlasti ujedno i njihov čas da obračunaju s onima za koje su znali i osjećali da su daleko iznad njih i u sposobnosti i u znanju, bez obzira da li su i što su zbog toga došli do izražaja u prošloj vladavini. Takvi pojedinci predstavljaju ostatke feudalnog društvenog uređenja, koji se teško mire s činjenicom da im je vrijeme nepovratno, pa čak i u austrijskom tromom društvu.

Kreljanović nije spadao u one pojedince koji su imali kvalitet da su se ujedno znali efikasno obraniti i sačuvati od akcija klevetničkih i negativnih pojedinaca. Neki su ga napadali prljavo, anonimno, a neki s potpisom, ali slanjem na takva mjesta za koja su pretpostavljali da će ostati na diskretnom, tajnom kanalu.

Na udaru su mnogi dalmatinski intelektualci — oko 70 — od takvih denuncija, kojima, razumljivo, kumuje austrijska redarstvena služba preko svojih specijalnih postupaka, u kojima se daje politička ocjena.

Zbog toga smo i bili u mogućnosti da naiđemo na izvještaje u tom smislu. Tako je već 1814. god. sačinjen izvještaj[138] o politički sumnjivim osobama iz Dalmacije, koje su vrlo ugledne. Opisan je njihov karakter i politički stav. Među njima je i Ivan Kreljanović. O njemu piše da je posjednik, ali i sposoban čovjek, koji je kadar sve učiniti da udovolji svojoj ambiciji. Francuzi su ga predobili za sebe, ali da to ne bi bilo teško ni austrijskoj vladi. Anonimni informator napominje da nije doznao za nikakve njegove neprijateljske izjave, ali da je u zadnje vrijeme uzeo učešća u poznatim intrigama oko delegata. Valjda misli na izaslanstvo Dalmacije caru u Trst.

[138] HAZd, Miscellanea 23, poz. 36.

U drugom tajnom izvješću[139] bez datuma i potpisa, također o politički sumnjivim osobama, malo detaljnije i osobnije piše o Ivanu Kreljanoviću, za kojeg prijavitelj zna da je u vrijeme pada Mletačke Republike bio u Mlecima. Tvrdi da je bio fanatičan, razmetljiv, te da je bio urednik jednih dnevnih novina.[140] Osim toga da im se divio i pomogao prošle glavare, naročito Dandola. Nakon oznake što je po službi bio Ivan, a što njegov otac Grgur, pisac potvrđuje da je nastojao oko svoje naobrazbe, gojeći znanost i književnost. Tiskao je uspomene o Dalmaciji, te potvrđuje da je autor »Pisma jednog starog Dalmatinca« (»Lettere di un vechio Dalmato«). Priznaje da mu je stil elegantan i učen, te da se tu nalazi zrcalo njegove duše i morala. Ali da je veoma častoljubiv i koristoljubiv, iako ne navodi da li je što izvanredno stekao. Grijeh mu je što se nekad družio s Ismaellijem[141] i njemu sličnima. Optužba je na kraju da je izmislio da u Dalmaciji postoje neke stranke kojih stvarno nema. No to je u svrhu da bi mogao opravdati međusobne spletke i time steći zaštitu od viših vlasti, kod kojih se sumnjiči mirne građane.

Sjetimo se i na denunciju od 21. ožujka 1818. god. V. A. Bersatića iz Supetra o kojoj smo već pisali. Kud će gore nego što za Ivana i Grgura Kreljanovića piše da su glavni protivnici Austrije i onih patriota koji su joj vjerni.[142] Jedan od grijeha Ivana Kreljanovića da je brošura iz 1814. »Lettere di un vechio Dalmato«, o čijem sadržaju ne piše, ali na koju Bersatić odgovara napisom uz potpis »Il giovine Dalmata«. Nije ga objavio u brošuri tiskano kao Kreljanović, nego je samo tekst priložio denunciji. Nije bilo mjesta da mu Bersatić predbacuje za »Pisma jednog starog Dalmatinca«, jer je ta brošura tada dobro prihvaćena i čak je zbog toga preporučen »carskoj milosti« u Beč.[143] Važno je da ju je Kreljanović sastavio na »ilirskom«, a potom preveo na talijanski jezik. Taj je tekst poslan u Beč, a možda uz to i onaj na hrvatskom jeziku. Kako spisa nema, to nismo mogli utvrditi postupak i tekst. Ali, makar ga jedni hvale zbog tog pisma, drugi ga, eto, kude.

Bilo je, kako vidimo, od 1814. do pred odlazak iz Zadra prijavljivanja i klevetanja protiv Ivana Kreljanovića, a nisu puštali na miru ni umirovljenog mu oca Grgura. Svakako je kod redarstvenih organa stvorena negativna politička ocjena o Ivanu i to se iznosi kad treba davati mišljenje o njemu za primanje u stalnu službu u Zadru pa čak i u Mlecima.

[139] HAZd, Miscellanea, 23, poz. 34. Nema ni datuma ni potpisa.
[140] To je mogao biti samo tjednik »Kraljski Dalmatin« (1806—1810).
[141] Pravnik i sudac Apelacionog suda u Zadru.
[142] HAZd, Miscellanea V, poz. G. Vidi i A. Jutronić, o. c., 247.
[143] HAZd, Registr. austr. 1814, XV, br. 4767, 5348. Spisa nema.

Takav postupak teško pogađa osjetljivog, sposobnog i ambicioznog intelektualca Zadranina Ivana Kreljanovića, kojeg u povrijeđenosti, razočaranju i osjećaju nepravde nije mogao smiriti ni književni rad u Mlecima. Njegov život s korisnim javnim radom i velikim namjerama, ali s tragičnim završetkom, odgovarao bi sadržaju jedne drame o našem čovjeku iz početka prošlog stoljeća.[144]



[144] I na ovom mjestu srdačno se zahvaljujemo barunici Elsi Treves dei Bonfili iz Mletaka što je u svojoj privatnoj zbirci sačuvala Lipparinijev portret našeg Ivana Kreljanovića Albinonija, te nam susretljivo dostavila njegov fotografski snimak. U vezi s tim mnogo zahvaljujemo i posrednicima mr. M. Grgiću i prof. Ileani Chiappini iz Mletaka (Direzione delle belle arti). Bez ove pomoći ne bismo bili u mogućnosti da pronađemo Kreljanovićev portret i potom njegov snimak prvi put u našoj literaturi objavimo u ovoj radnji.

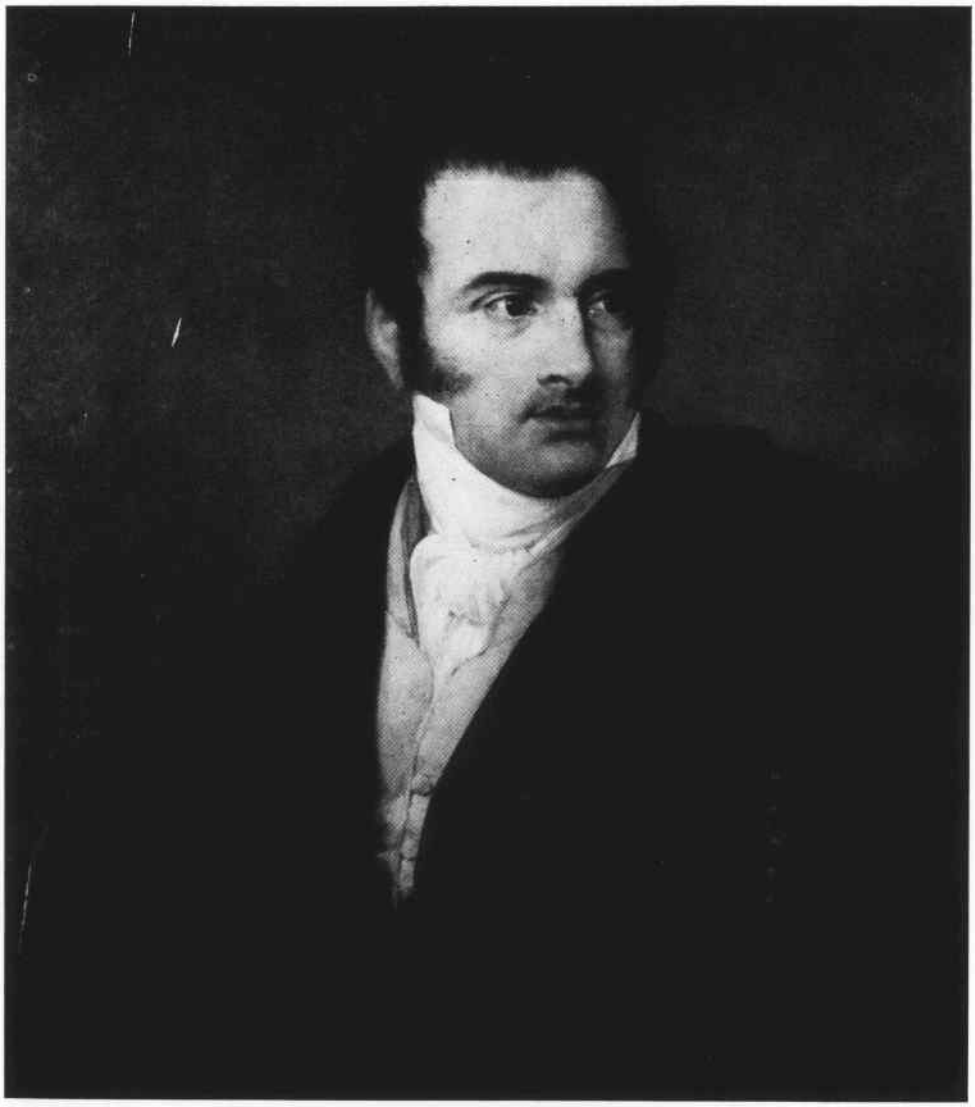

Lodovico Lipparini: Ivan Kreljanović Albinoni, portret, ulje. (Iz privatne zbirke barunice Else Treves dei Bonfili, Mleci)

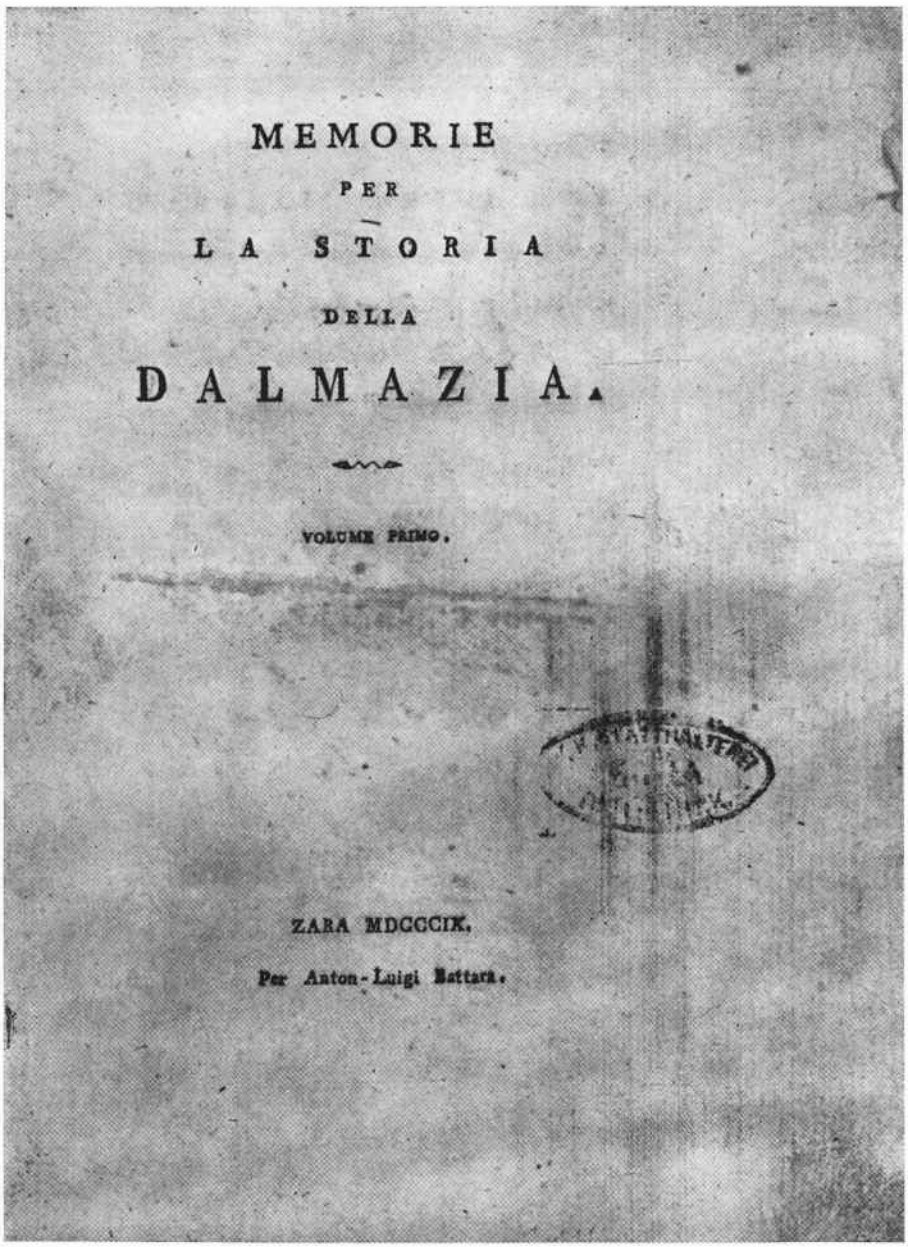
MEMORIE

PER

LA STORIA

DELLA

DALMAZIA.

VOLUME PRIMO.

ZARA MDCCCIX.

Per Anton-Luigi Battara.

Ivan Kreljanović Albizoni: Memorie per la storia della Dalmazia. Zadar 1809, sv. I. (Naslovna stranica prve knjige)

ALL' ALTEZZA IMPERIALE

D' EUGENIO NAPOLEONE

DI FRANCIA,

VICERE D' ITALIA, PRINCIPE DI VENEZIA,

ARCICANCELLIERE DI STATO

DELL' IMPERO FRANCESE,

&c. &c. &c.

Giovanni Kreglianovich Albinoni.

La storia d' un popolo illustre e valoroso, mal conosciuto finora, non

Prva uvodna stranica knjige Memorie per la storia della Dalmazia. (str. III)

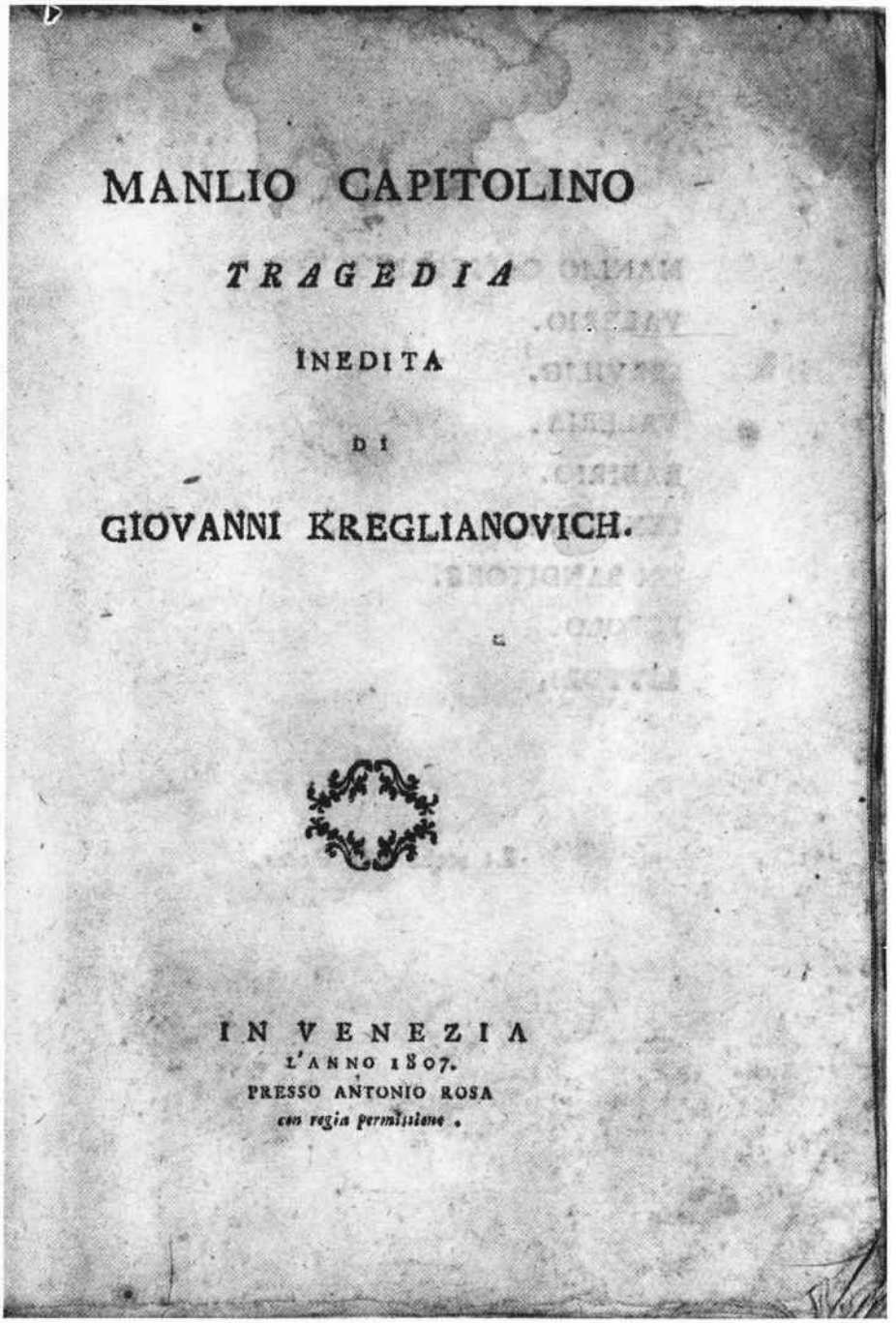
MANLIO CAPITOLINO

TRAGEDIA

INEDITA

DI

GIOVANNI KREGLIANOVICH.

IN VENEZIA
L'ANNO 1807.
PRESSO ANTONIO ROSA
con regia permissione.

Ivan Kreljanović Albinoni: Manlio Capitolino. Mleci 1807.
(Naslovna stranica)

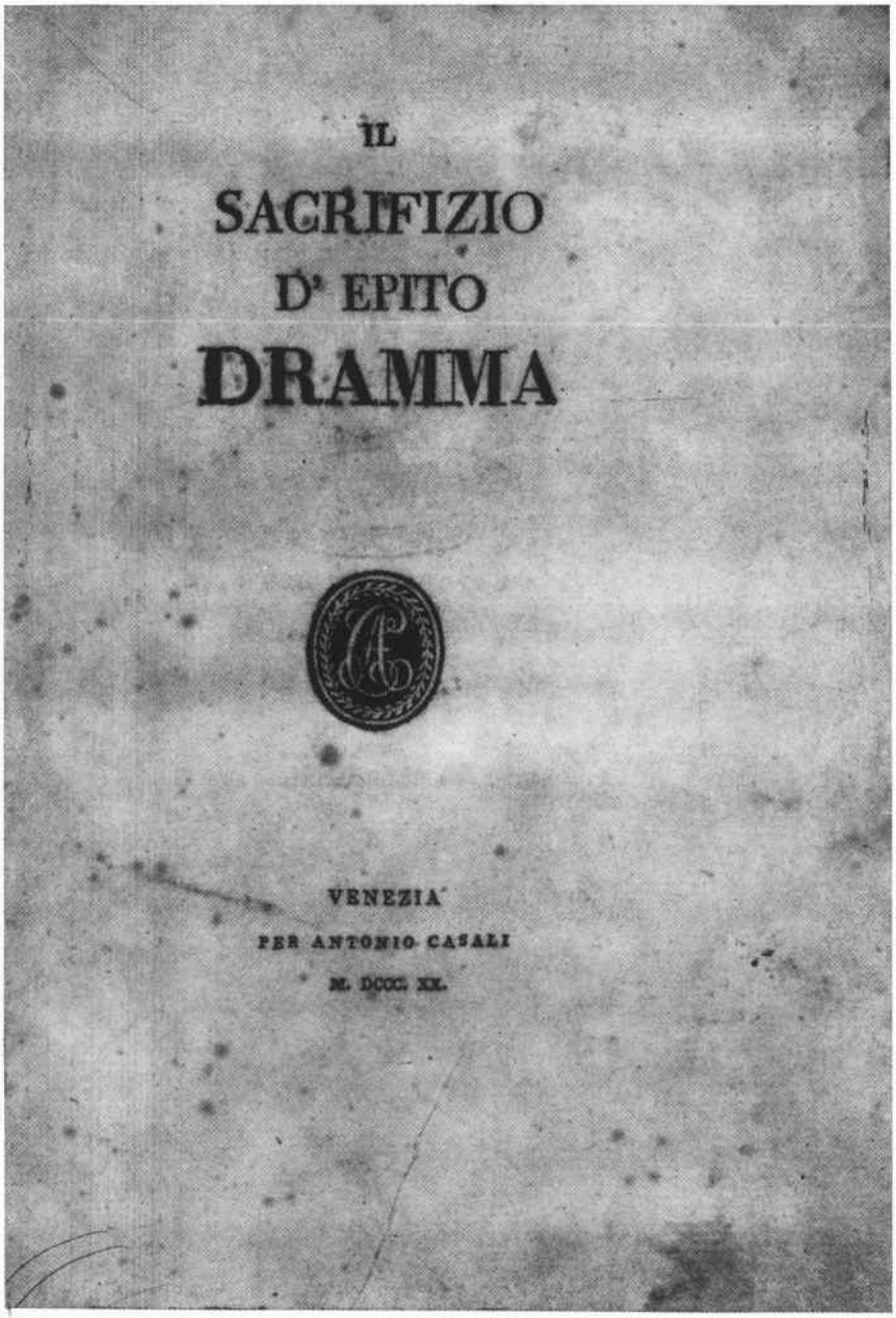
IL

SACRIFIZIO

D' EPITO

DRAMMA

VENEZIA

PER ANTONIO CASALI

M. DCCC. XX.

Ivan Kreljanović Albinoni: Il sacrifizio d'Epito. Mleci 1820.
(Naslovna stranica)



IVAN KRELJANOVIĆ ALBINONI, OF ZADAR, PROMINENT CROATIAN INTELLECTUAL FROM THE BEGINNING OF THE 19th CENTURY

Summary

In the introduction the author emphasizes that in the pre-Revival period there lived and worked on the Croatian Seaboard numerous our intellectuals who had completed their high education abroad, mostly in Italy.

They were active in their respective professions, some of them even composed literary works or works in their respective domains, but in this time — at the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries — in Italian, which then used to be the official language in Dalmatian Croatia. It would be quite erroneous if we were to regard such individuals — who wrote in a foreign language — as foreigners in their own country, the more so as both by their origin and sentiments they considered themselves to be members of the Croatian nation.

Thus, for example, the author mentions the prominent intellectual, Ivan Kreljanović Albinoni (Kaštel Novi (?) 1777 - Venice 1838), who had lived and worked in Venice and in Zadar. Seeing that the poor and inadequate literature has noted that he was born in Zadar (although he considered himself to be a Zadar citizen by dint of his long sojourn and work in that city), the author has established the place and year of his demise, and studied his life and work primarily on the basis of archival data.

Ivan Kreljanović was by his political orientation an enthusiastic follower of ideas of the bourgeois revolution, and thus of the French, their bearers. During the French rule in Dalmatian Croatia he helped in various regions towards the realization of intentions of the French authorities. Thus he was first a judge of the District Court in Zadar, then a judge of the Zadar Court of Appeal. He was especially interested in assisting the development of education (thus also in establishing a faculty at Zadar), also in the editing of the journal »Kraljski Dalmatin«.

In addition, in the field of culture he was especially interested in dramatic literature. Thus he wrote dramas (»Orazio« 1800. »Manlio Capitolino« 1807. »Costantino« 1820 and »Il Sacrificio d'Epito« 1820) as well as librettos and melodramas (»Arminio, o

sia l'Eroe Germano« in 1821, and »Andronico« in 1822 etc.). These works were published at Venice. He also wrote the dramas »Il Mendico« and »Il Morlacco«. He was likewise engaged in translating from the French language. He also was fond of music. Was writing commemorative poems too.

He made a name for himself as a historian with his work entitled. »Memorie per la storia della Dalmazia«, Zadar 1809. in two parts, in which his attitude towards the Venetian rule in Dalmatia was very severe. This same atitude was expressed by him also on other occasions.

With the arrival of the Austrian authorites he was taken in office as a provincial inspector for education and as a literary censor, which duty he would perform free. Because of the political methods in teaching and education, of which he was unable to approve, he left office.

The author writes separately about his father Grgur, a jurist and one-time judge and district headman in Zadar and in Split, then again in Zadar, who had made a name for himself by dint of his abilities but also because of his progressive attitude, which he had transmitted early to his son Ivan, making it possible for his son to make his law studies in Padua and at Venice. The author points at the errors in the literature when the son was eroneously taken for his father.

By invitation of his father, Ivan repaired to Venice, where he attempted to get a position. In this he was not successful because of various intrigues, so he turned more to his literature and the questions of his mother tongue. He used to maintain connections with F. Appendini, of Dubrovnik, and Solarić, of Venice. Disillusioned ever more, he withdrew within himself, and died in a Venetian mental hospital.

